COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-4416611

Samenstelling/Productie
mw. J. Chabinath
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
drs. M. Koenders
mw. drs. L.A. Nizet
mw. drs. C. Scheffer
drs. A. Schuurman
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
D. Brouwer de Koning
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, september 1995

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
M. Höfkens
november 1992

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**

C. **STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE**
M. Verwey
1990

D. **GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN**
M. Verwey
1990

E. **INVENTARISATIE**
M. Verwey
C. Scheffer
1990

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
   3.1. Bedijking en agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken
   4.4. Tramwegen
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Poortugaal
      5.2.2. Rhoon
      5.2.3. Koedood
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Albrandswaard ligt in het westelijk deel van het eiland IJsselmonde. Voor het M.I.P. is de gemeente ingedeeld in de regio Zuid-Holland zuid. Albrandswaard ligt in het Rijnmondgebied.

Albrandswaard heeft als buurgemeenten Rotterdam (in het noorden), Barendrecht (ten oosten), Binnenmaas (ten zuidoosten), Oud-Beijerland (ten zuiden) en Spijkenisse (ten zuidwesten). De laatste drie gemeenten worden door de Oude Maas van Albrandswaard gescheiden.

De gemeente is voortgekomen uit de vroegere ambachtsheerlijkheden Poortugaal, Rhoon en Albrandswaard. In 1841 werd Albrandswaard bij Poortugaal gevoegd. De grens tussen Poortugaal, Rhoon en Rotterdam werd in 1934 in zuidelijke richting verlegd ten gunste van Rotterdam. De grens kwam dwars door de polders te liggen. Daarmee werd de grens administratief bepaald.

In 1985 vond een gemeentelijke herindeling plaats waarbij de gemeenten Rhoon en Poortugaal werden samengevoegd. Een deel van de gemeente Poortugaal, te weten de delen Zalmplaat en Meeuwenplaat, werd bij de gemeente Rotterdam gevoegd.
Zoals eerder al vermeld, is de noordgrens evenals de westelijke grens administratief bepaald. De oostelijke grens (met de gemeente Barendrecht) loopt nog langs de oude landscheidingen. De zuidelijke grens loopt door de Oude Maas.

De gemeente telde op 1 januari 1991 14.121 inwoners op een oppervlakte van 23,72 km^2. Dit kwam neer op 634 inwoners per km^2 oppervlakte.
De gemeente telt drie kernen; de dijkdorpen Poortugaal en Rhoon en (gedeeltelijk) het dijkgehucht Koedood.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

De bodem van het eiland IJsselmonde werd pas in een recent verleden gevormd.

Op een pleistocene laag van zand en grint ontstond een laag veen. Deze laag veen werd vervolgens in de periode van circa 5500 tot 3000 jaar voor Christus weer overdekt met een laag oude blauwe zeeklei. In deze tijd lag de kustlijn ongeveer ter hoogte van Poortugaal. Door het ontstaan van strandwallen westelijk van de huidige kustlijn (3000 tot 700 voor Christus) ontstond in de daarachter gelegen gebieden een vegetatiegebied dat de basis vormde voor een veenpakket. Dit veen werd door een groot aantal veenriviertjes doorsneden, die zorgden voor de afwatering van het gebied. Langs deze kreken ontstonden klei-afzettingen.

Vanaf de derde eeuw voor Christus begon de invloed van de zee weer toe te nemen. De strandwal werd doorbroken door getijderivieren die zich een weg landinwaarts baanden. In een vlak milieu werden zand en slib afgezet terwijl in het bewegende water van de kreken lichter, grover materiaal werd afgezet. De veenlaag werd grotendeels weggeslagen.

Met de bedijking van het gebied werd in de 12e eeuw begonnen. Door instromingen gingen delen van deze bedijkingen echter weer verloren en werden nieuwe lagen slib afgezet. In de 15e eeuw werd het grootste deel van het gebied definitief bedijkt waardoor de afzettingen werden gestopt. Doordat de opslibbing lang kon doorgaan kwam het gebied slechts iets beneden NAP te liggen. De helling in het terrein loopt van zuid naar noord.

De zuidelijke polders liggen op een niveau van circa 0,5 meter beneden NAP. De noordelijke polders liggen iets lager op circa 1 à 1,5 meter beneden NAP. De buitendijkse gronden langs de Oude Maas liggen ruim een meter boven NAP.

2.2. Afwatering

Een groot deel van de polders in de gemeente watert af via de bemalingseenheid Koedood.

De Koedood is het restant van een rivierarm. In 1580 werd besloten dit water af te dammen en tot boezemwater te maken omdat de bedijkingskosten te hoog opliepen. Tot in de 2e helft van de 19e eeuw waterde de boezem op natuurlijke wijze af op de Nieuwe Maas, met behulp van twee sluizen, de Barendrechtsesluis (gemeente Rotterdam) en de Heyschesluis. Om minder afhankelijk te worden van de buitenwaterstanden werd in 1871 een stoomgemaal gesticht bij de Heysche haven (gemeente Rotterdam). Kort daarop werd het waterschap De Koedood gesticht.

De Barendrechtse sluis werd bij de aanleg van de Waalhaven in het begin van de 20ste eeuw opgeruimd. Het Heysche gemaal moest toen worden versterkt, reden waarom het in

1914 werd geëlektrificeerd. In 1958 werd de afwateringsrichting in verband met het graven van de Eemhaven in zuidelijke richting verlegd, naar de Oude Maas. Om de afwatering te versterken werd het elektrogemaal Breeman (gemeente Barendrecht) gesticht.

Van oudsher brachten de polders het Binnen- en Buitenland van Rhoon, Nieuw en Oud Pendrecht en de Stee van Pendrecht hun water op de Koedoodboezem. Dit gebeurde eerst met behulp van windmolens. In het laatste kwart van de 19e eeuw werden de molens door stoomgemalen werden vervangen. Tegenwoordig worden de polders bemalen door kleine gemalen met een capaciteit van minder dan $6m^3$ per minuut.

De Zegenpolder en Portlandpolder behoren tot de later bedijkte aanwassen van het eiland IJsselmonde waarvan bedijking eerst in de 2e helft van de 17e eeuw plaatsvond. De Zegenpolder, Molenpolder en Portlandpolder waterden aanvankelijk met behulp van windmolens af op de Oude Maas. De polders werden sinds 1879 gemeenschappelijk bemalen door een stoomgemaal aan de sluis in Schenkeldijk aan de Rhoonse haven. In 1915 werd dit gemaal vervangen door een motorgemaal. Na de oorlog werden deze polders aangesloten op de Koedoodboezem.

Het land van Poortugaal waterde aanvankelijk met behulp van drie windmolens via de haven van Hoogvliet af op de Oude Maas. De windmolens werden in 1880 vervangen door een stoomgemaal aan de haven van Hoogvliet. Deze bemaling vond plaats in gemeenschap met Pernis. De bemaling werd geregeld door een afzonderlijk waterschap. In 1963 werd de afwatering in noordelijke richting verplaatst naar de prins Willem-Alexanderhaven. Bij de Seattleweg (gemeente Rotterdam) werd een motorgemaal geplaatst.

De polder Albrandswaard waterde oorspronkelijk met behulp van een windmolen af op de Oude Maas via de Albrandshaven. In 1881 werd de molen vervangen door een stoomgemaal, dat op zijn beurt in 1915 werd vervangen door een motorgemaal. Dit werd geplaatst langs de zuidelijke dijk van de polder Albrandswaard. Sinds 1983 wordt Albrandswaard door een elektrogemaal op de Oude Maas bemalen.

De uitwatering van de polder Kijvelanden vond op natuurlijke wijze plaats op de Oude Maas. Sinds 1988 wordt de polder met behulp van een elektrogemaal op de afgedamde haven van Poortugaal bemalen. Sinds 1976 is de verzorging van de waterstaatkundige belangen in het gebied opgedragen aan het waterschap IJsselmonde.
Poldermolens zijn niet meer aanwezig.

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Bedijking en agrarisch grondgebruik

Het gebied werd voor een groot deel al voor 1300 bedijkt. De oudste delen van het gebied waren als eilandjes in de rivier de Waal ontstaan. Tijdens de Sint Elisabethsvloed van 1421 werd een deel van het gebied overstroomd. Al spoedig daarna werd een begin gemaakt met de herdijking van het gebied. De in de 16e en 17e eeuw bedijkte polders ontstonden als aanwassen langs de oudere polders. Deze aanwassen zijn herkenbaar aan hun langgerekte vorm. Met de bedijking van de Portlandse polder in 1769 had het gebied zijn huidige vorm gekregen.

De oudste polders werden in, qua vorm en grootte, onregelmatige kavels verdeeld. De onregelmatigheid was terug te voeren op het beloop van oude kreken en geulen. De nieuwere polders werden in smalle stroken vanaf de dijk verkaveld, terwijl de nieuwste polders in een blokpatroon werden verkaveld.

Door de relatief gunstige verhouding tussen zand, klei en kalk in de bodem kon betrekkelijk veel land voor de akkerbouw in gebruik worden genomen.

In de oudste relatief laag gelegen polders was overwegend veeteelt, terwijl in de nieuwe hoger gelegen polders de akkerbouw overheerste. De landbouw werd voornamelijk in gemengd bedrijf bedreven. Aanvankelijk overheerste ook in de oudste polders de akkerbouw, maar door inklinking van de bodem verslechterde de waterhuishouding waarna werd overgegaan op veeteelt.

De akkerbouw stond in de negentiende eeuw voor een deel in dienst van de veeteelt doordat een groot deel van de produktie bestemd was als veevoeder. Er werden echter ook produkten verbouwd als wintertarwe, erwten, consumptie-aardappelen en handelsgewassen. Na de eeuwwisseling kwamen hier nog suikerbieten bij die werden verwerkt in de suikerfabriek van Puttershoek. In de 19e eeuw werd in de gemeente veel vlas verbouwd. Met name in de jaren zestig van die eeuw maakte de vlasindustrie een bloeiperiode door Dit als gevolg van de Amerikaanse Burgeroorlog waardoor het goedkopere katoen voor een deel van de wereldmarkt verdween. In de 20e eeuw verslechterde de concurrentiepositie van het vlas waardoor op de teelt van andere produkten werd overgegaan.

De veeteelt was voornamelijk gericht op de melkerij. Onderdeel hiervan was de zelfkazerij. De afzet van zowel de akkerbouw als de veeteeltprodukten vond plaats naar Rotterdam. De tuinbouw was aanvankelijk op het noordelijke deel van het eiland gevestigd. Als gevolg van de aanleg van de Waalhaven moest de tuinbouw echter in zuidelijke richting worden verplaatst. Hierdoor kwam in de periode 1920-1930 in de omgeving van Rhoon tuinbouw tot ontwikkeling. De ontwikkeling van de tuinbouw werd bovendien nog bevorderd doordat er in de jaren 1914-1918 meerdere veilingen werden gesticht. In de omgeving van Rhoon lag de nadruk op de fijne tuinbouw, deels onder platglas, terwijl in het zuiden van de gemeente de grove tuinbouw werd bedreven binnen het gemengd bedrijf. Produkten van de grove tuinbouw waren bloemkool, aardbeien en spruitkool. In de omgeving van Rhoon en Poortugaal vond van oudsher al fruitteelt plaats. Het betrof hier de teelt van peren met

een onderteelt van bessen. De teelt van appels was door de hoge grondwaterstand niet mogelijk.
De buitendijkse gronden waren in gebruik als grienden.

Na de oorlog werd een gedeelte van de landbouwgrond opgeofferd aan de uitbreidingen van Rhoon en Poortugaal. De verhouding akkerbouw/veeteelt ligt op ongeveer 40:60. Nog steeds is in de omgeving van Rhoon en Poortugaal fruitteelt te vinden. Op enkele plaatsen is ook nog glastuinbouw aanwezig.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

In de polder Klein-Profijt bevond zich de in 1844 geconcessioneerde zalmzegenvisserij Klein-Profijt, bestaande uit een beschoeide oeververdediging waarachter een viskade met een hoogte van 1,08 tot 1,63 meter.
Landinwaarts waren enige deels omkade hogere terreinen aanwezig, terwijl zich bij het benedeneinde, visserijgebouwen en twee ophaalbollen bevonden. De zalmzegenvisserij werd door de staat verpacht. In 1915 werd de zalmzegenvisserij opgeheven en naar de overzijde van de rivier onder Heinenoord gebracht.

Ten oosten van de zalmvisserij bevond zich in de jaren dertig nog een eendenkooi. De hier gevangen wilde eenden werden verkocht aan poeliers.

3.3. Visuele karakteristiek

De gemeente Albrandswaard heeft rond de in het westen gelegen kernen Rhoon en Poortugaal een sterk verstedelijkt karakter. Rond de kernen en in het oosten van de gemeente bevindt zich een open landelijk gebied. Hier zijn voornamelijk landbouwgronden gelegen. In de polders is vrijwel geen hoog opgaande beplanting te vinden. Langs de dijken is een hoog opgaande beplanting te vinden terwijl rond de agrarische bedrijven erfbeplanting aanwezig is. De polders worden ruimtelijk begrensd door de dijken en de daarop staande beplanting. De dijken langs de Oude Maas vormen een ruimtelijke begrenzing in zuidelijke richting. Vanaf de dijken heeft men zicht op de buitendijkse gronden langs de Oude Maas en de rivier zelf. Naar het noorden toe domineert aan de horizon het havengebied van Rotterdam.

In het zuiden van de gemeente ligt in een parkachtige aanleg het Delta Ziekenhuis (voorheen het gesticht Maasoord).
Langs de oevers van de Oude Maas liggen stroken griendland, waarvan een deel is ingericht als recreatiegebied. Dit recreatiegebied, de Rhoonse Grienden waarvan een golfterrein deel uitmaakt, wordt beheerd door de provincie Zuid-Holland.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Tot in de 19e eeuw bestond het wegennet nog volledig uit de middeleeuwse dijk- en polderwegen. Nadat in de 2e helft van de 19e eeuw door verbeterde landbouwmethoden en de opkomst van de suikerbietencultuur meer welvaart ontstond, nam ook de belangstelling voor betere wegen toe. De meeste wegen werden toen van een grintlaag voorzien. Omdat de wegen door meerdere polders liepen werden commissies uit de onderhoudsplichtigen gevormd. Daardoor stonden deze wegen als commissiewegen bekend. Een voorbeeld van zo'n weg was de weg van Poortugaal naar Hoogvliet over de Welhoeksedijk. Tegen het einde van de 19e eeuw waren de meeste wegen in de gemeente verhard.

In de periode 1886-1904 werden de doorgaande verbindingen van het eiland IJsselmonde verbeterd door de aanleg van de Barendrechtsebrug (gemeenten Binnenmaas en Barendrecht), die IJsselmonde met de Hoekse Waard verbond en de aanleg van de Spijkenisserbrug in 1904 die IJsselmonde met Voorne Putten verbond.

De opkomst van het motorverkeer maakte een betere doorgaande verbinding dan tot die tijd met het vasteland bestond noodzakelijk. In 1933 kwam de Groene Kruisweg gereed, die als eerste afweek van het oorspronkelijke dijkwegenpatroon. De weg liep evenwijdig ten zuiden van de in 1904 aangelegde tramweg. De weg werd voorzien van een asfaltlaag. De Groene Kruisweg zorgde voor een doorgaande verbinding tussen Voorne-Putten en Rotterdam v.v. Ook een deel van de grintwegen in de gemeente werd in deze tijd voorzien van een teerlaag om het stof en het opspatten van grint, wat voor het motorverkeer zeer hinderlijk was, te voorkomen. Na de oorlog werd de Groene Kruisweg verbreed. Hierbij werd de voormalige trambaan in het wegtracé opgenomen. Ten noordoosten van Rhoon kreeg de Groene Kruisweg aansluiting op de A15 (gemeente Rotterdam).

Over de Oude Maas lag voor de Portlandsepolder een veer naar Heinenoord. Dit veer stond bekend onder de naam "het Nieuwe Veer". Naar het westen toe vertrok uit de Rhoonse haven het veer naar Oud-Beijerland. Dit veer voer om de Beerepolder heen naar de haven van Oud-Beijerland.
Het veer naar Oud-Beijerland werd voor de oorlog opgeheven. Na de oorlog werd ook het nieuwe veer uit de vaart genomen.

4.2. Wateren

De gemeente Albrandswaard wordt in het zuiden begrensd door de Oude Maas. De Oude Maas is het verlengde van de Beneden-Merwede en staat door de Dordtse Kil in verbinding met het Hollands Diep.

De rivier stond van Dordrecht tot de Maas bij Rhoon tot het midden van de 16e eeuw bekend als Merwede. Na die tijd kwam voor de hele rivier de naam Oude Maas in zwang.

Tot de opening van het Kanaal door Voorne in 1831 maakte de Oude Maas onderdeel uit van de zeeweg van Rotterdam naar zee. Door de verzanding van het Scheur moest immers de omweg via Hollands Diep, Dordtse Kil en Oude Maas worden genomen. Na de opening van de Nieuwe Waterweg in 1872 werd de Oude Maas onderdeel van de zeeweg naar Dordrecht. De verzanding van de rivier vormde echter een probleem waardoor herhaaldelijk verbeteringswerkzaamheden moesten worden uitgevoerd.

In 1918 werd de Oude Maas bij wet formeel zeeweg naar Dordrecht. Voor dat doel werd de Oude Maas op een doorgaande diepte van zeven meter onder middelbaar eb gemaakt. Deze werkzaamheden vonden plaats in de periode 1925-1931. Langs de oevers werden toen dammen en kribben aangebracht om voldoende diepgang van de vaargeul te waarborgen alsmede de oevers te beschermen.

De Koedood ligt deels in de gemeente Barendrecht en deels in de gemeente Albrandswaard. De Koedood is het restant van een vrij stromende rivier. Deze rivier werd in 1580 afgedamd en tot boezem gemaakt omdat de bedijkingskosten te hoog opliepen. De Koedood werd afgedamd op het punt van samenkomst van de Molen- en Zuidpolder.

Het dorp Poortugaal had oorspronkelijk een open verbinding met de Oude Maas. Door de voortgaande bedijkingen kwam het dorp echter steeds verder van open water te liggen. Om deze reden werd een verbindingsgeul aangelegd door de polders Binnen Kijveland, de Slobbergorzen en de Buitenlanden voor de Slobbergorzen.

De Rhoonse haven liep van het punt van samenkomst van de zuidelijke dijken van de Zegen- en Albrandswaardsepolder door de Johannapolder en de Buitengronden naar de Oude Maas. Na de oorlog werd de haven vergroot om als jachthaven dienst te gaan doen.

4.3. Dijken

De oudste dijken in de gemeente ontstonden in de late Middeleeuwen. Door achtereenvolgende zeewaartse bedijkingen in de 16e, 17e en 18e eeuw werden de achterliggende dijken slaperdijken.

De oudste dijken rond de opwassen hebben soms een bochtig beloop. De langs de aanwassen gelegde dijken hebben een strakke rechte vorm.

De slaperdijken werden niet meer verhoogd, terwijl de waterkerende dijken regelmatig aan de buitenwaterstand werden aangepast. Voor de stormvloed van 1916 hadden deze dijken een kruiphoogte van 3,50 meter. Deze werd als gevolg van de overstromingen die toen plaatsvonden verhoogd tot 3,80 - 4 meter. Als gevolg van de stormramp van 1953 werden de waterkerende dijken op 5 à 6 meter hoogte gebracht.

De waterkerende dijken worden gevormd door de zuidelijke dijken van de polders Albrandswaard, Zegenpolder en de Portlandsepolder. De dijken zijn vrijwel nergens schaardijk, maar worden overal door buitengronden of buitenpolders van de rivier gescheiden.

Tussen 1861 en 1875 werden dwarskribben aangelegd langs de Oude Maas. Deze werden na de eeuwwisseling weer opgeruimd. Langs een deel van de buitengronden werd in de eerste helft van de twintigste eeuw een steenbeglooiing aangebracht. In de jaren tachtig werd bijna de gehele Oude Maasoever van kades met een steenglooiing voorzien met als doel de afkalving van de oevers door de rivier tegen te gaan.

De meeste dijken hebben een verkeersfunctie. Uitzondering hierop zijn de hoofdwaterkerende dijken, die niet als basis voor wegaanleg zijn gebruikt. Alleen de zuidelijke dijk van de Zegenpolder werd voor wegaanleg gebruikt. De dijken dienden ook als voornaamste vestigingsplaats.

4.4. Tramwegen

Om de Zuidhollandse eilanden met Rotterdam te verbinden werden door de Rotterdamse Tramweg Maatschappij (R.T.M.) verschillende tramwegen aangelegd. De lijn Spijkenisse-Rotterdam die in 1904 gereed kwam, was een essentiële schakel in de doorgaande verbinding.

In de gemeente Albrandswaard volgde de tram een tracé dwars door de polders, dat hiervoor speciaal was aangelegd. Haltes waren te vinden bij de Rijsdijk, de Kleidijk, in Rhoon en de Slotsedijk iets ten noorden van Rhoon.

Behalve personenvervoer werd met de tram ook goederenvervoer verzorgd. Dit goederenvervoer kreeg meer en meer te lijden van de concurrentie van het wegvervoer. Uiteindelijk werd het goederenvervoer in 1963 gestaakt. In 1965 werd ook het personenvervoer beëindigd. Door verbreding van de Groene Kruisweg verdween de trambaan als zichtbaar element in het landschap.

4.5. Nutsvoorzieningen

De gemeente Albrandswaard werd in 1910 aangesloten op het elektriciteitsnet van het Gemeentelijk Energiebedrijf van Rotterdam.

Poortugaal en Rhoon werden in 1924 aangesloten op het waterleidingnet. Hiervoor werd de eerste intercommunale waterleiding van Zuid-Holland opgericht. Dit was de Stichting Klein Ijsselmonde-West waarin de gemeenten Hoogvliet, Poortugaal en Rhoon waren vertegenwoordigd. Het benodigde water werd uit Rotterdam betrokken.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Albrandswaard telt een drietal kernen, te weten de dorpen Poortugaal en Rhoon en het gehucht Koedood. Het gehucht Koedood ligt gedeeltelijk in de gemeente Barendrecht. Poortugaal en Rhoon zijn beide als dijkdorpen langs de dijken van de omringende polders ontstaan. Centrum van de nederzetting vormden de in de beide dorpen aanwezige kastelen waarvan dat in Poortugaal al kort na de stichting verdween. In Rhoon is het kasteel nog aanwezig.
Koedood ontstond langs de westelijke dijk langs de Koedood.

Albrandswaard was tot in de 20ste eeuw een volledig agrarische gemeente. De agrarische crisis aan het einde van de 19e eeuw leidde tot een kleine teruggang in het aantal inwoners. Van groot belang voor de gemeente was de vestiging van het Rotterdams psychiatrisch ziekenhuis Maasoord. Dit had uitbreiding van de bebouwing tot gevolg voor de huisvesting voor het aan het ziekenhuis verbonden personeel.

De aanleg van de tramverbinding met Rotterdam in 1904 en de aanleg van de Groene Kruisweg in 1933 zorgden voor een sterk verbeterde verbinding met Rotterdam. Langs deze wegen ontstonden kleine bebouwingsconcentraties. Wel werden het noordelijk en het zuidelijk deel van de gemeente zo gescheiden. De aanleg van de Waalhaven leidde tot een vrij sterke bevolkingsgroei tussen 1920 en 1930. Daarna trad als gevolg van de economische crisis in de jaren dertig een stabilisatie van de bevolking op. Vanaf de jaren vijftig trad een sterke groei in het aantal inwoners in als gevolg van de overloopfunctie die de gemeente voor Rotterdam vervulde.

Als gevolg van de gemeentelijke herindeling in 1985 die de huidige gemeente Albrandswaard deed ontstaan werd het inwonertal van de oorspronkelijk samenstellende gemeenten Rhoon en Poortugaal gedrukt omdat de delen Zalmplaat en Meeuwenoord bij de gemeente Rotterdam werden gevoegd.

Een overzicht van het bevolkingsaantal van de gemeente is te vinden in de hierna volgende tabel.

jaartal	Albrandswaard /	Totaal	Poortugaal	Rhoon
1828	212 *	2.025	668	1.145
1837	214 *	2.205	705	1.286
1860		2.257	919	1.338
1870		2.516	1.068	1.448
1880		2.749	1.138	1.611
1890		2.902	1.180	1.722
1900		2.773	1.102	1.671
1910		3.766	1.883	1.833
1920		4.333	2.223	2.110
1930		5.968	3.333	2.635
1939		5.976	3.487	2.489
1950		6.462	3.491	2.971
1960		11.047	6.380	4.667
1970		22.161	16.480	5.681
1981		14.121		

* gemeente Albrandswaard tot 1841

Na de oorlog vestigden zich enkele midden- en kleinbedrijven in de gemeente die zich bezig hielden met de bouwnijverheid, de kunststof- en metaalwarenindustrie.

5.2. Kernen

5.2.1. Poortugaal

Poortugaal ontstond aan het einde van de 12e eeuw. Het dorp had zijn oorsprong in een kleine ringpolder. In de bocht van een verlande kreek werden door de heren van Putten een houten huis en een kerk opgericht. Langs de zuidelijke dijk van de polder vestigden zich mensen zonder landbezit (Dorpsstraat). Het houten huis werd in de 13e eeuw versterkt. In het begin van de 14e eeuw lieten de heren van Putten in meer noordelijke richting (polder Welhoek) een nieuw slot, de burcht Valckestein bouwen. De kerk bleef op de oude plaats staan, wat de afzijdige ligging verklaart. Rond 1210 werd de houten kerk vervangen door een stenen exemplaar. Het terrein werd hiervoor opgehoogd. De verbinding tussen de Dorpsstraat en de Kerkstraat werd gevormd door de Kerkstraat. Deze Kerkstraat ligt op een prehistorische kreek. De op een dijk gelegen Dorpsstraat daalt vrij sterk om op de lager gelegen Kerkstraat aan te sluiten. Belangrijk in de dorpsaanleg was de haven. De havengeul moest door de verdergaande bedijkingen, waardoor Poortugaal verder van de Oude Maas kwam te liggen, een aantal malen worden verlengd.
In 1732 stonden in Poortugaal 98 huizen. Het aantal inwoners bedroeg in 1795, 497. De inwoners leefden voornamelijk van de landbouw.

Halverwege de negentiende eeuw lag de bebouwing rond de Dorpsstraat, de Achterweg, de Kerkstraat, de Kikkerstraat, de Welhoeksedijk en de Albrandswaardse dijk. Er stonden in 1848 130 huizen. Er leefden toen 780 inwoners. Aan de Kerkstraat stond een uit 1610 daterend jachtslot van de graven van Egmond. Dit werd in 1867 gesloopt. De toename van de bebouwing kwam in de periode tot 1900 tot stand door uitbreiding langs de Welhoekse en Albrandswaardse dijk en verdichting binnen de reeds bestaande structuren.

De bebouwing langs de Welhoeksedijk was voor er uitbreidingen plaatsvonden vooral langs de Poortugaalse haven te vinden. Langs de Kerkstraat lagen verscheidene boerderijen met de lengte-as haaks op de weg gekeerd. In 1991 werd aan de Dorpsstraat een raadhuis gebouwd, dat een centraal element in de bebouwing ging vormen.
Door de aanleg van de tramverbinding en de Groene Kruisweg werd de kerk aan het einde van de Kerkweg afgescheiden van de overige bebouwing.

In de periode tot de oorlog breidde de bebouwing zich uit langs de Welhoekse en Albrandswaardse dijk. Hier kreeg de bebouwing aansluiting op de rond het psychiatrisch ziekenhuis Maasoord ontstane bebouwing. Langs de Groene Kruisweg ontstonden kleine bebouwingsconcentraties. Rond 1935 kwam aan de Achterweg een gereformeerde kerk tot stand, met bijbehorende pastorie.

Na de oorlog ontstond tussen de oorspronkelijke hoofdassen van de bebouwing (Dorpsstraat, Kerkstraat, Welhoeksedijk en Albrandswaardse dijk) nieuwe bebouwing.

5.2.2. Rhoon

Het huidige Rhoon ontstond als vervanging van een bij de Sint Elisabethsvloed van 1421 verloren gegane nederzetting. Rhoon ontstond langs de dijk die liep van het kasteel en de kerk naar de in het zuiden gelegen haven. De huidige Nederlands hervormde kerk stamt uit het begin van de zestiende eeuw. Oorspronkelijk was dit een katholieke kerk maar na de Reformatie werd hij aan de protestanten overgedragen. Door de ligging van de kerk aan het noordeinde van de bebouwing en de haven in het zuiden, vertoonde de dorpsaanleg enige verwantschap met het voorstraatdorp. In 1433 ontstond een kasteel op een omgracht terrein, dit kasteel werd in 1598 sterk vergroot, waarbij gedeelten van de oude muurwerken van het oude kasteel werden gebruikt. De verbinding tussen de rond het kasteel gelegen bebouwing en de haven kwam pas na de reformatie tot stand. Omdat een deel van de Rhoonse bevolking na de reformatie katholiek bleef werd in 1684 ten zuiden van het dorp bij Rhoonse veer een katholieke kerk gesticht. In de omgeving van deze schuurkerk vestigden zich verschillende katholieke gezinnen waardoor Rhoonse veer uitgroeide tot een flink gehucht en uiteindelijk aaneen gebouwd werd met de dorpsbebouwing van Rhoon. De protestantse kerk, het kasteel van Rhoon en het huis Pendrecht kwamen alle in de stichtingstijd van het dorp tot stand. In 1632 stonden in Rhoon 88 huizen. Tijdens de grote brand die Rhoon in 1669 trof werden het huis Pendrecht, het rechthuis, de pastorie en de secretarie van Rhoon en Pendrecht verwoest. In 1732 telde Rhoon 105 huizen. Zowel het rechthuis als het huis Pendrecht werden herbouwd. Het huidige rechthuis aan de Dorpsdijk stamt uit de achttiende eeuw. Het huidige huis Pendrecht, oorspronkelijk een herenhuis maar later in gebruik als logement en uitspanning stamt uit de late zeventiende eeuw.
Het aantal huizen bleef toenemen want in 1795 stonden in Rhoon 120 huizen.

Halverwege de 19e eeuw was de Dorpsdijk tweezijdig lineair bebouwd. Het betrof een vrij open bebouwing. Langs de Tijsjesdijk en de Zantelweg was eveneens bebouwing aanwezig. Het betrof hier kleine boerderijen en woonhuizen. Ook langs de Rijsdijk en de Molendijk lag bebouwing. In 1842 werd een schoolgebouw met twee lokalen gebouwd.

De meeste inwoners genoten hun inkomen uit de landbouw. Hierin waren vooral de melkerij, de kazerij en de vlasserij belangrijk. Verder waren in Rhoon, de gebruikelijke dorpsvoorzieningen aanwezig.

De katholieke kerk werd in het begin van de 19e eeuw vervangen door een exemplaar in de waterstaatsstijl. Deze kerk werd op haar beurt in 1896 vervangen door een neo-gothische zaalkerk met bijbehorende pastorie. Tot 1900 vond er enige uitbreiding van de bebouwing plaats langs de Tijsjesdijk. Langs de noordzijde van de Rijsdijk kwamen ook enige uitbreidingen tot stand. De bebouwing langs de Dorpsdijk werd verdicht.

Na de eeuwwisseling kwamen langs de Werkersdijk en haaks daarop aangelegde straten uitbreidingen van de bebouwing tot stand. De nabije ligging van het tramtracé zal hierbij een rol hebben gespeeld. Langs de Molendijk en de Kleidijk waar tot dan toe enkele boerderijen hadden gestaan werd de bebouwing sterk verdicht.

De bebouwing aan het einde van de jaren dertig lag nog steeds langs het oude wegenpatroon. Alleen tussen de Groene Kruisweg en de Werkersdijk waren nieuwe straten ontstaan. Door de aanleg van de tramlijn en de Groene Kruisweg werd de noordelijk gelegen oudste dorpsbebouwing, waarvan onder meer de protestantse kerk en het kasteel deel uitmaakten, ruimtelijk van de zuidelijker gelegen bebouwing afgescheiden.

Na de oorlog kwamen tussen de bestaande bebouwingslinten uitbreidingen tot stand. Het gedeelte van Rhoon rond het kasteel ten noorden van de Groene Kruisweg is nog vrij gaaf gebleven. Ten zuiden van de Groene Kruisweg is een nieuw dorpscentrum ontstaan met een gemeentehuis en een winkelcentrum. Veel inwoners van Rhoon werken in Rotterdam. Een deel van de haven langs de Havendam werd na de oorlog gedempt. Het zuidelijk deel van de haven werd vergraven tot jachthaven.

5.2.3. Koedood (deels)

Voor de beschrijving van het gehucht Koedood wordt ook naar de gemeentebeschrijving van Barendrecht verwezen. Het gehucht, voornamelijk bestaande uit boerderijen, landarbeiderswoningen en bebouwing rond de uitwateringssluis, lag tot 1900 geheel op het grondgebied van de gemeente Barendrecht.

Daarna kwamen boerderijen langs de Essendijk en de Molenpolderse Zeedijk tot stand. Als gevolg van dijkverzwaringen verdween een deel van de in de gemeente Barendrecht gelegen bebouwing.

Ten gevolge hiervan is de bebouwingseenheid van Koedood verbroken. In het zuiden ligt ten oosten en ten zuiden van het gemaal Breeman bebouwing (gemeente Barendrecht). Met een onderbreking zet de bebouwing zich in noordwaartse richting langs de Koedoodsedijk voort. Rond de kruising Molenpolderse Zeedijk/Koedoodsedijk is de bebouwing sterker verdicht. Dit is eveneens het geval bij de kruising Essendijk/Koedoodsedijk.

Delta Ziekenhuis

In het zuiden van de gemeente Albrandswaard ligt in de poldertjes de Buiten Kijvelanden, de Jeneverpolder en de Kooipolder het Delta Ziekenhuis. Dit psychiatrisch ziekenhuis, oorspronkelijk Gesticht Maasoord geheten, werd in de periode 1907-1909 gebouwd. Om de bouw mogelijk te maken werd het terrein opgespoten. Zoals ook elders in het land geschiedde, werd dit ziekenhuis ver buiten de dorpskernen gebouwd in een gebied waar veel goedkope grond aanwezig was.

Het ziekenhuis werd gebouwd volgens het zogeheten paviljoenstelsel in een parkachtige aanleg. De paviljoens werden neergezet volgens een strikt regelmatige plattegrond (zie figuur 6). Ieder paviljoen was bestemd voor een afzonderlijke categorie patiënten. De centrale gebouwen werden op de symmetrie-as van de plattegrond gebouwd. Via de oprijlaan vanaf de Albrandswaardse dijk werden deze gebouwen ontsloten, waarna via rondwegen de overige paviljoens en faciliteitengebouwen konden worden bereikt. De relatief grote hoeveelheid grond rond het ziekenhuis was bedoeld om zoveel mogelijk in de eigen voedselbehoefte voorzien. Bij wijze van arbeidstherapie werden patiënten daarbij ingezet.

Voor het personeel werd aan de rand van het complex een aantal dienstwoningen neergezet. De dienstwoningen waren gebouwd volgens het twee-onder-één-kap-principe. Al naar gelang van de status van de bewoners waren de woningen meer of minder luxueus uitgevoerd. Deze woningen lagen langs de Albrandswaardse dijk en de dr. Willem Vosstraat. Voor de directeur van het ziekenhuis werd naast de hoofdingang een vrijstaande villa gebouwd. Het grootste deel van deze woningen dateert uit de stichtingstijd van het ziekenhuis. Langs de dr. Willem Vosstraat werden rond 1925 nog zes paar twee-onder-één-kapwoningen gebouwd.

Ook op het ziekenhuisterrein zelf werd de bebouwing in deze tijd met enkele nieuwe gebouwen aangevuld. Na de oorlog werden op het westelijk deel van het terrein nog enkele gebouwen neergezet.
Wijzigingen in de opvattingen over de psychiatrie zorgden ervoor dat de gebouwen uit de stichtingstijd niet meer aan de nieuwe normen voldeden. Om deze reden is inmiddels een deel van de oude paviljoens gesloopt, terwijl op het oostelijk deel van het ziekenhuisterrein, dat tot dan toe onbebouwd was, nieuwe gebouwen tot stand kwamen. Voor de oude paviljoens zijn sloopplannen gereed of al uitgevoerd, om ook dit deel van het terrein door nieuwbouw geschikt te maken voor de hedendaagse psychiatrische zorg. Rond 2000 zullen deze plannen volledig zijn gerealiseerd, alleen de dienstwoningen zullen voor sloop gespaard blijven.

5.3. Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing was rond 1840 voornamelijk te vinden langs de dijken en bestond overwegend uit boerderijen en landarbeiderswoningen. Bij de Rhoonse brug (over de Koedood) was een tol aanwezig waarmee de hier staande bebouwing verband hield. Bij het Nieuwe Veer was bebouwing te vinden die in relatie stond met het veer naar Goidschalxoord. In de jaren tot de Tweede Wereldoorlog vond een intensivering plaats van de bebouwing langs de dijken. Langs de tramlijn werd de bebouwing eveneens geïntensiveerd. De bebouwing rond de dr. Willem Vosstraat werd na de oorlog met enkele straten uitgebreid waardoor een dorpswijk ontstond die door de bebouwing langs de Albrandwaardsedijk verbonden is met de kern van Poortugaal.

Tussen Rhoon en Poortugaal zijn in het landschap nog restanten van het middeleeuwse kasteel Valkenstein aanwezig. Dit omgrachte kasteel werd in 1828 gesloopt. Het stuk grond dat binnen de grachten lag is door terreinverhoging te zien. De slotgrachten werden gedempt. Het puin van het slot werd als bouwmateriaal (reuzenmoppen) deels hergebruikt voor gebouwen in de omgeving. Oostelijk van het slot zijn in het eerste kwart van deze eeuw woningen gebouwd. Rond het Delta Ziekenhuis werd de bebouwing ten noorden van de Albrandswaardse dijk sterk uitgebreid na de oorlog.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provinciën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer elektriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereniging van directeuren van elektriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
  Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de elektriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Dinther, N.L. van (1977)
  Sprokkels uit Poortugaals historie, Brielle.

- Een eiland in de Delta, Rotterdam 1973.

- Vlies, T.A. van der (1932)
  Portugal na Holanda, een en ander uit de geschiedenis van het Zuidhollandse dorp Poortugaal, Rotterdam.

- Verheul, J.
  Pernis, Hoogvliet, Poortugaal en Rhoon, alsmede verdwenen en bestaande merkwaardigheden in het westelijk gedeelte van het eiland IJsselmonde. Rotterdam.

- Streekplan IJsselmonde, 1938.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, Schaal 1 : 50.000,
  * bladnr. 37 Rotterdam, uitgave 1857.

- Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland (1869) door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk Groningen 1971.

- Chromotopografische kaart van Nederland, schaal 1 : 25.000,
  * bladnr. 523 Rhoon, uitgave 1910
  * bladnr. 524 O en W Barendrecht, uitgave 1910
  * bladnr. 545 Mijnsheerenland, uitgave 1911.

- Topografische kaart van Nederland, schaal 1 : 25.000,
  * bladnr. 37 H Barendrecht, uitgave 1938
  * bladnr. 37 H Barendrecht, uitgave 1968
  * bladnr. 37 H Rotterdam, uitgave 1990
  * bladnr. 37 G Schiedam, uitgave 1940
  * bladnr. 37 G Schiedam, uitgave 1963
  * bladnr. 37 G Hoogvliet, uitgave 1990.

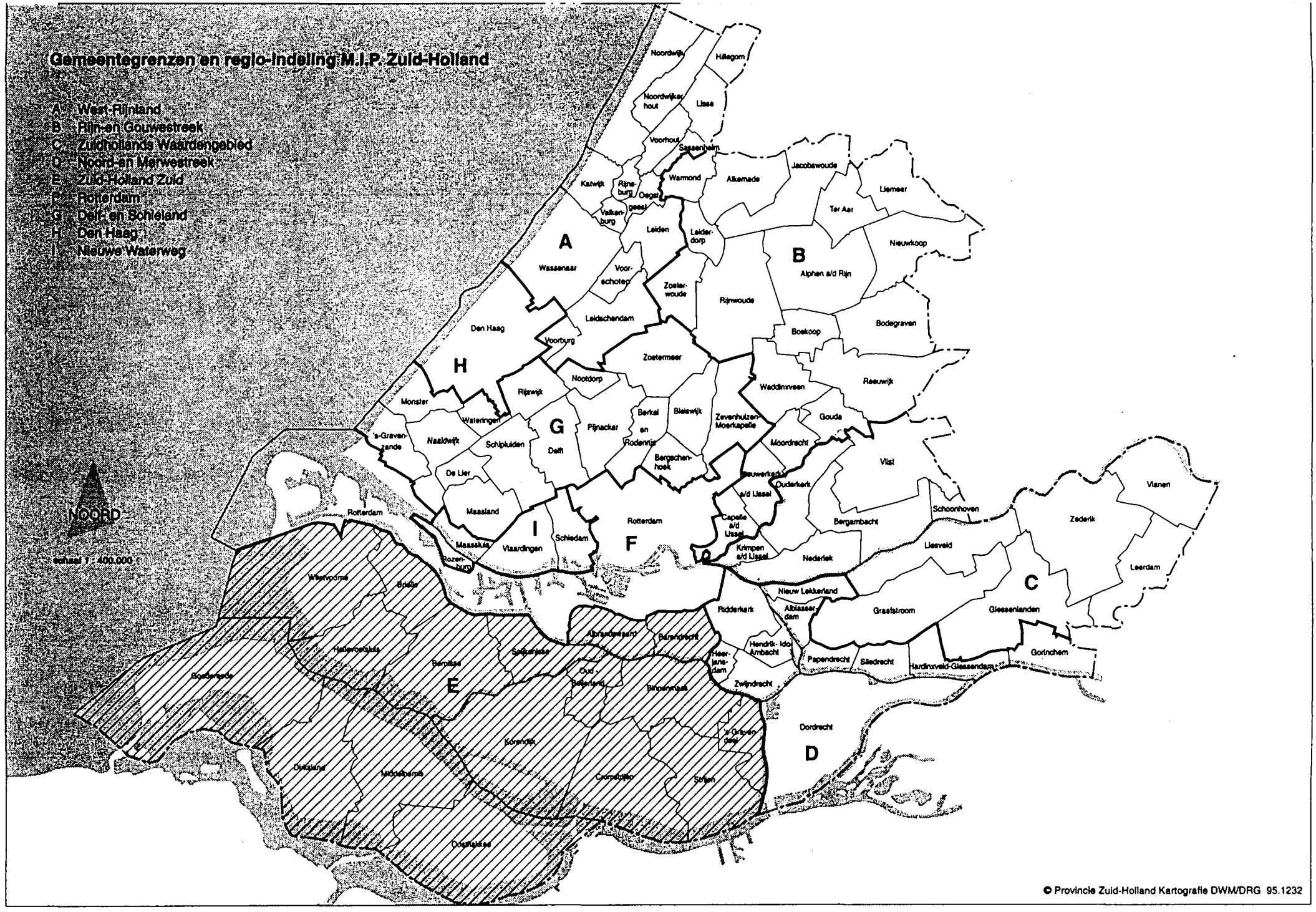

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1232

Figuur 1f.

Gemeente Albrandswaard

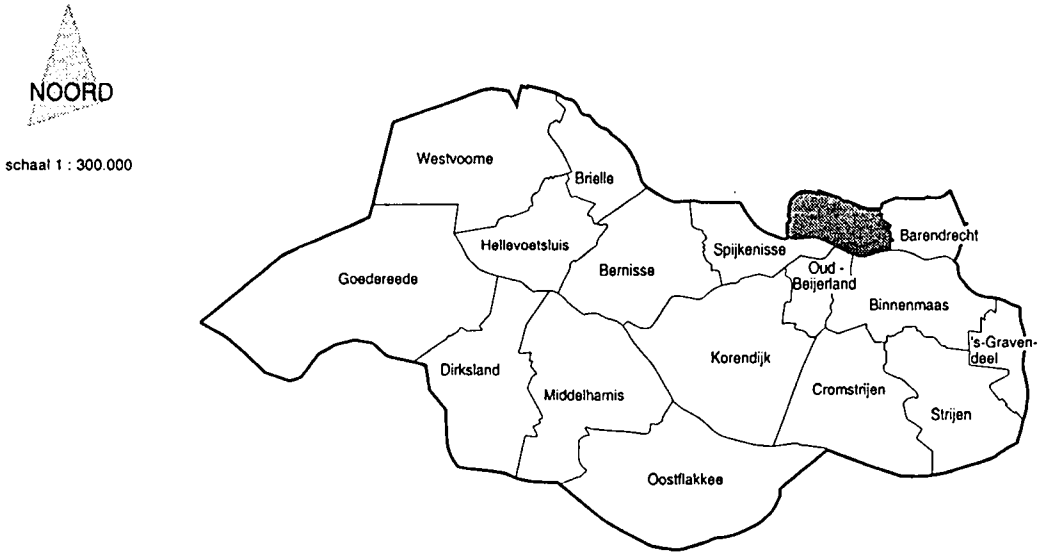

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1232

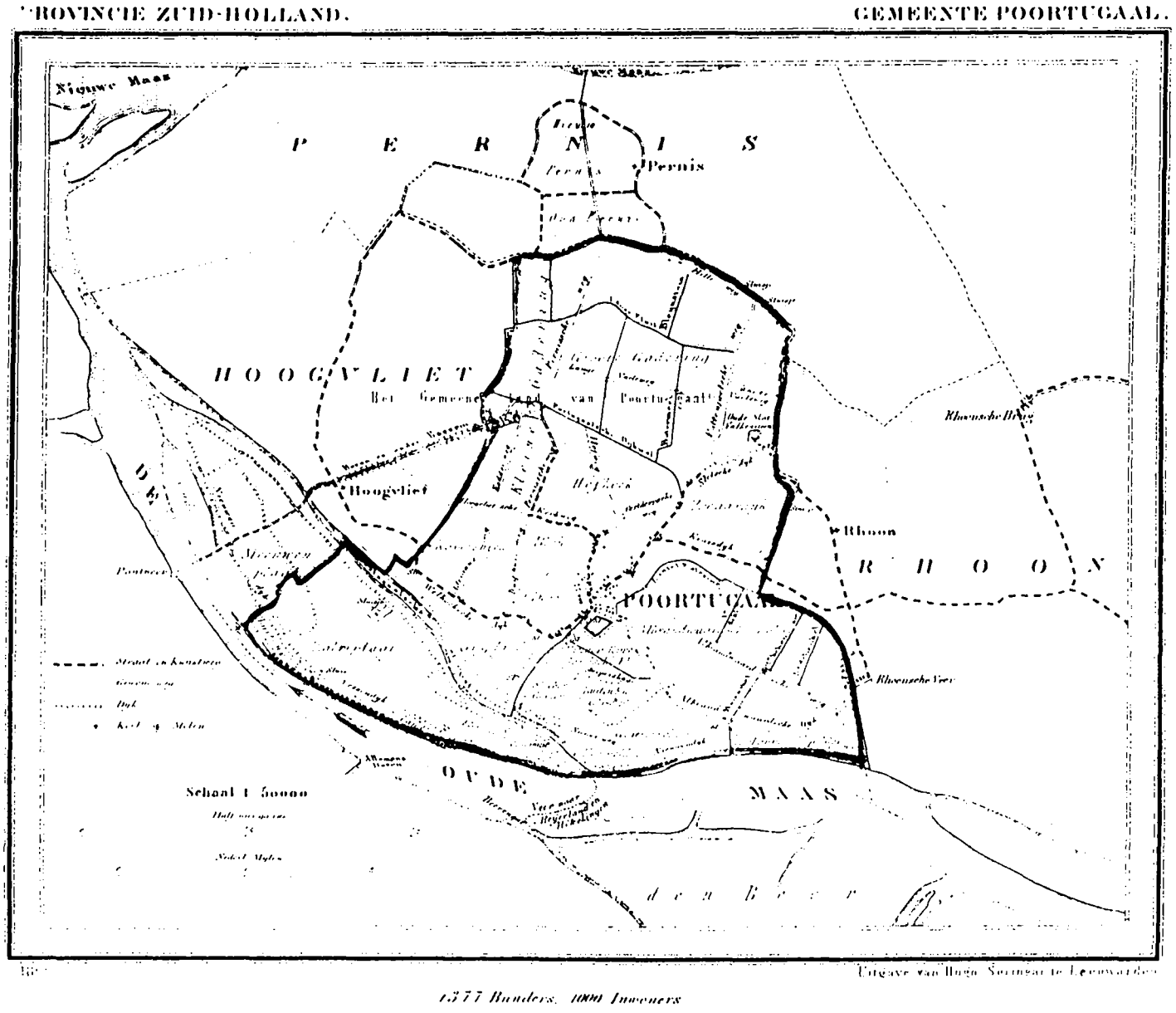

Figuur 2 De gemeente Poortugaal in 1866, uit J. Kuyper gemeente atlas van Zuid-Holland.

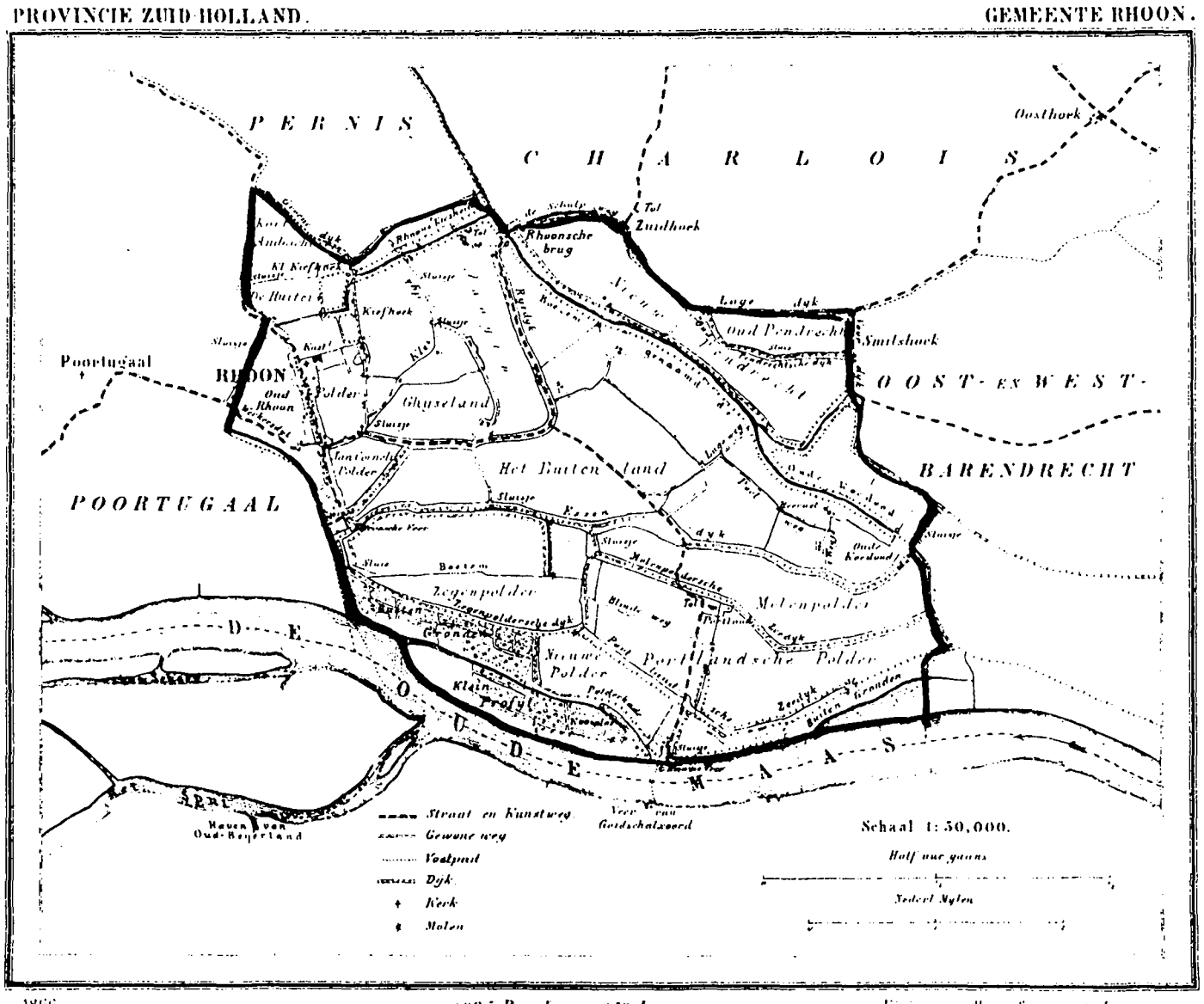

Figuur 3 De gemeente Rhoon in 1866 uit J. Kuyper gemeente atlas van Zuid-Holland

Figuur 4 Uitsnede uit de T.M.K., kaartblad 37, uitgave 1858

Figuur 5 Uitsnede uit de chromo-topografische kaart,

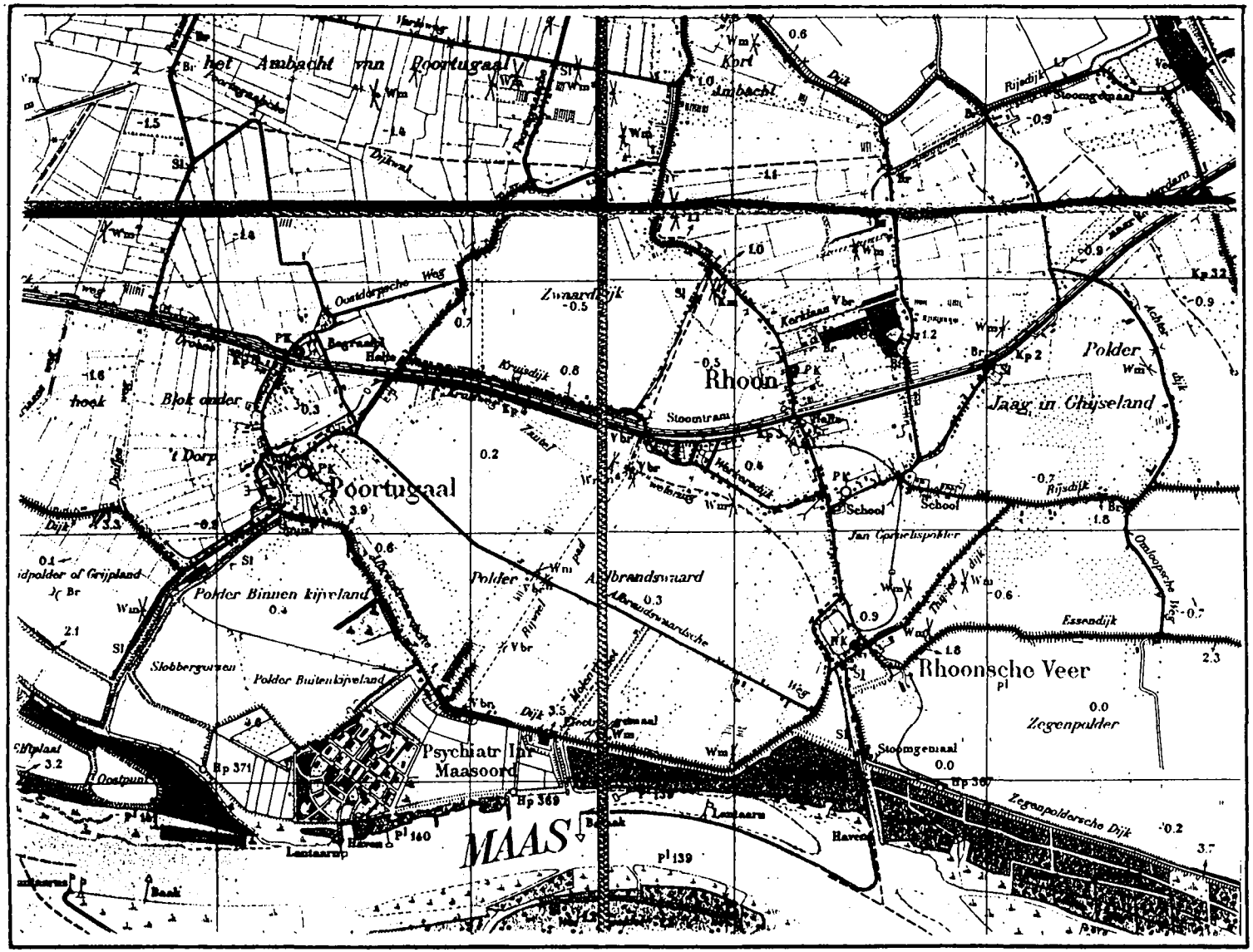

Figuur 6 Uitsnede uit de topografische kaart der Nederlanden, schaal 1:25.000, kaartblad 376, uitgave 1940.

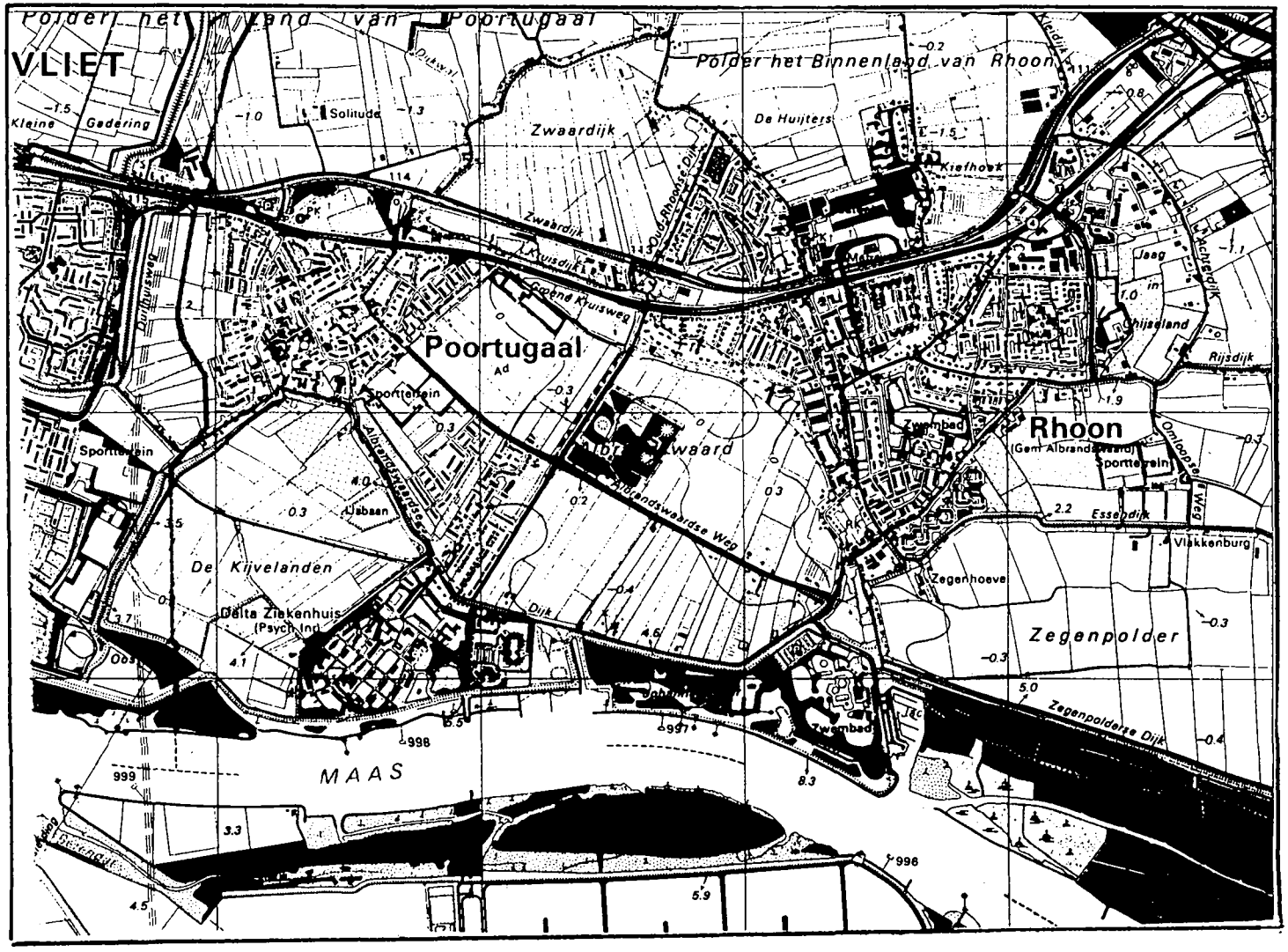

Figuur 7 Uitsnede uit Topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000, kaartblad 37G, uitgave 1190

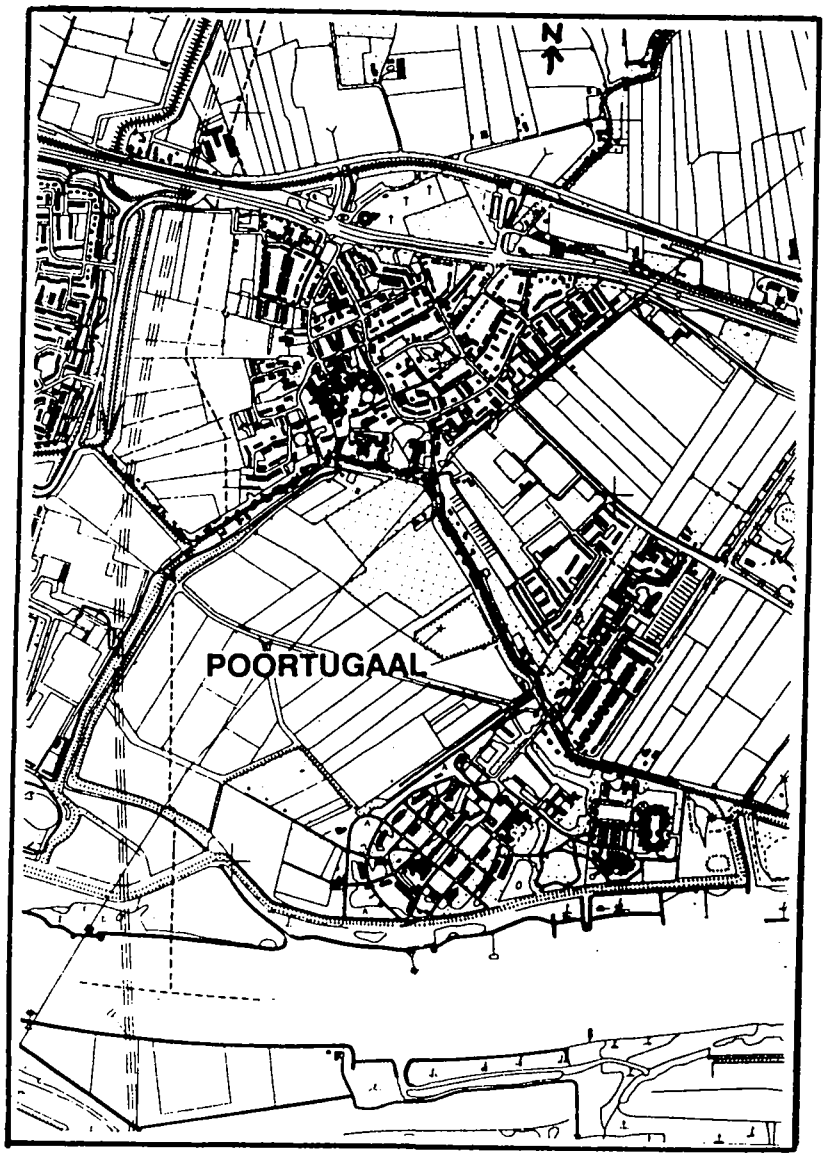

Figuur 8a Poortugaal in 1989 (ter vergelijking)

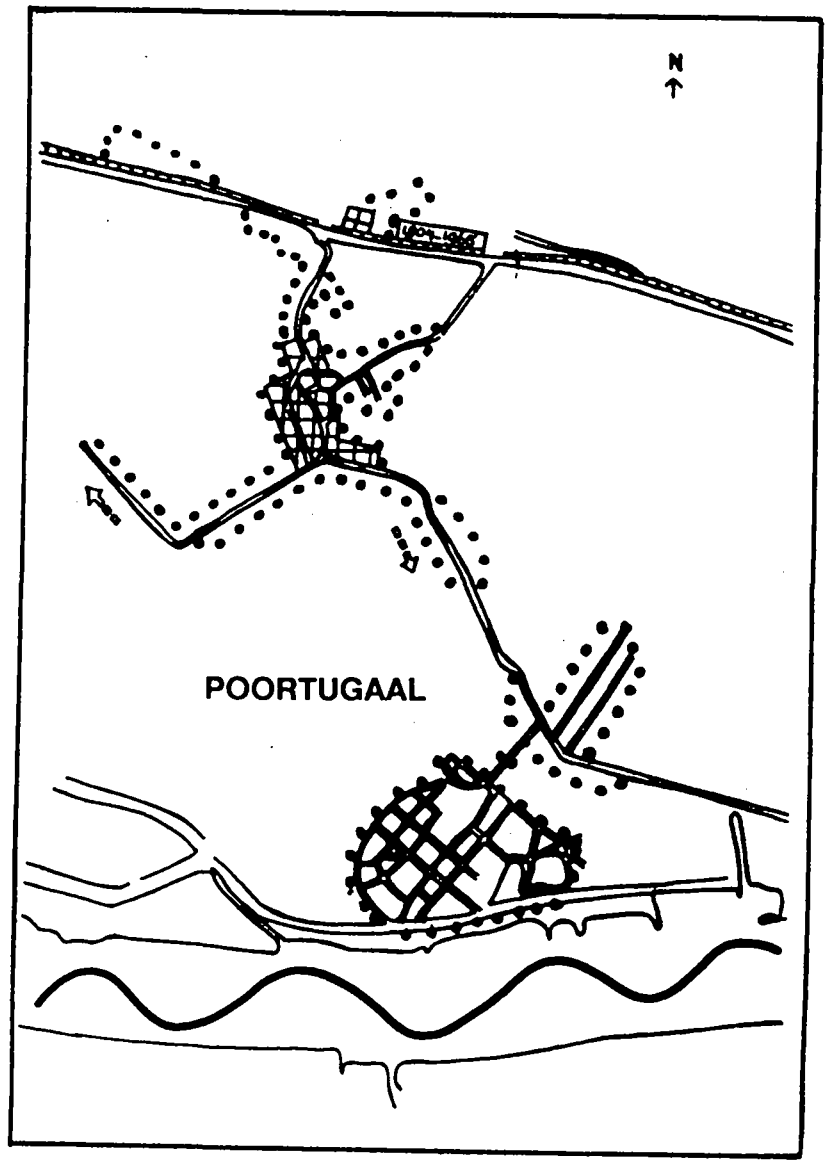

Figuur 8b Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Poortugaal 1850-1945

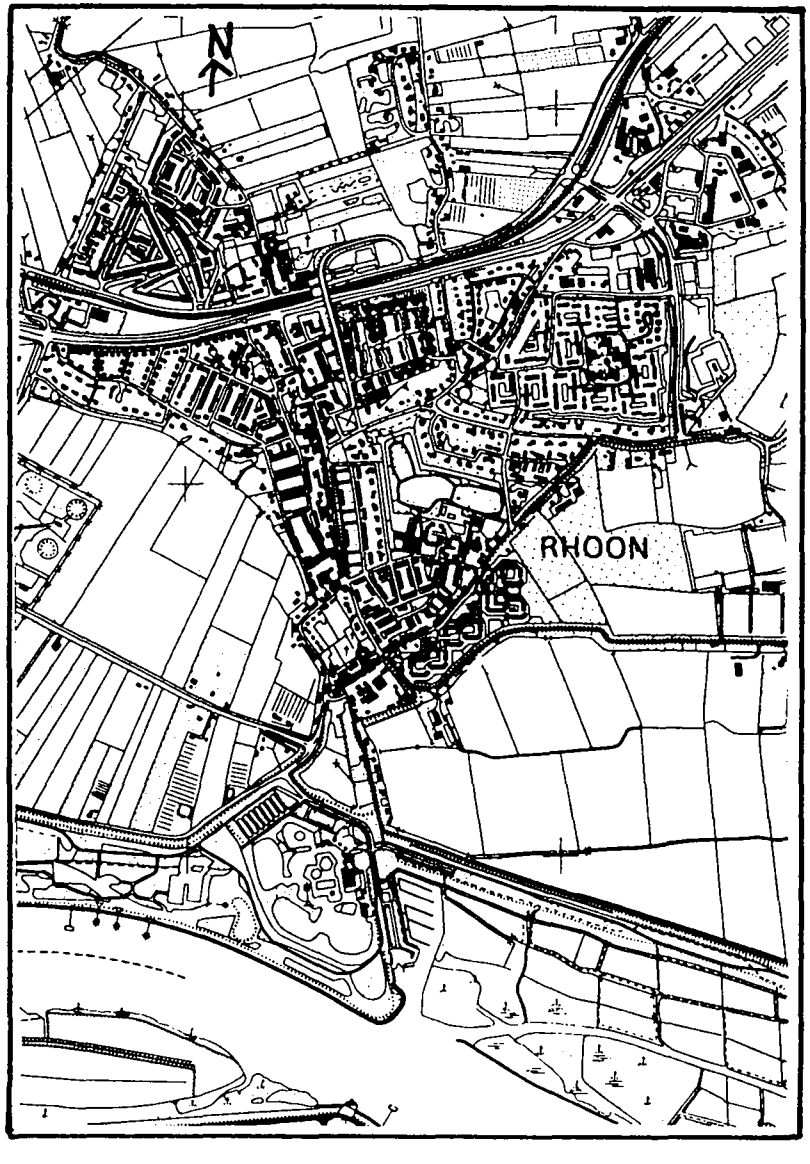

Figuur 9a Rhoon in 1989 (ter vergelijking)

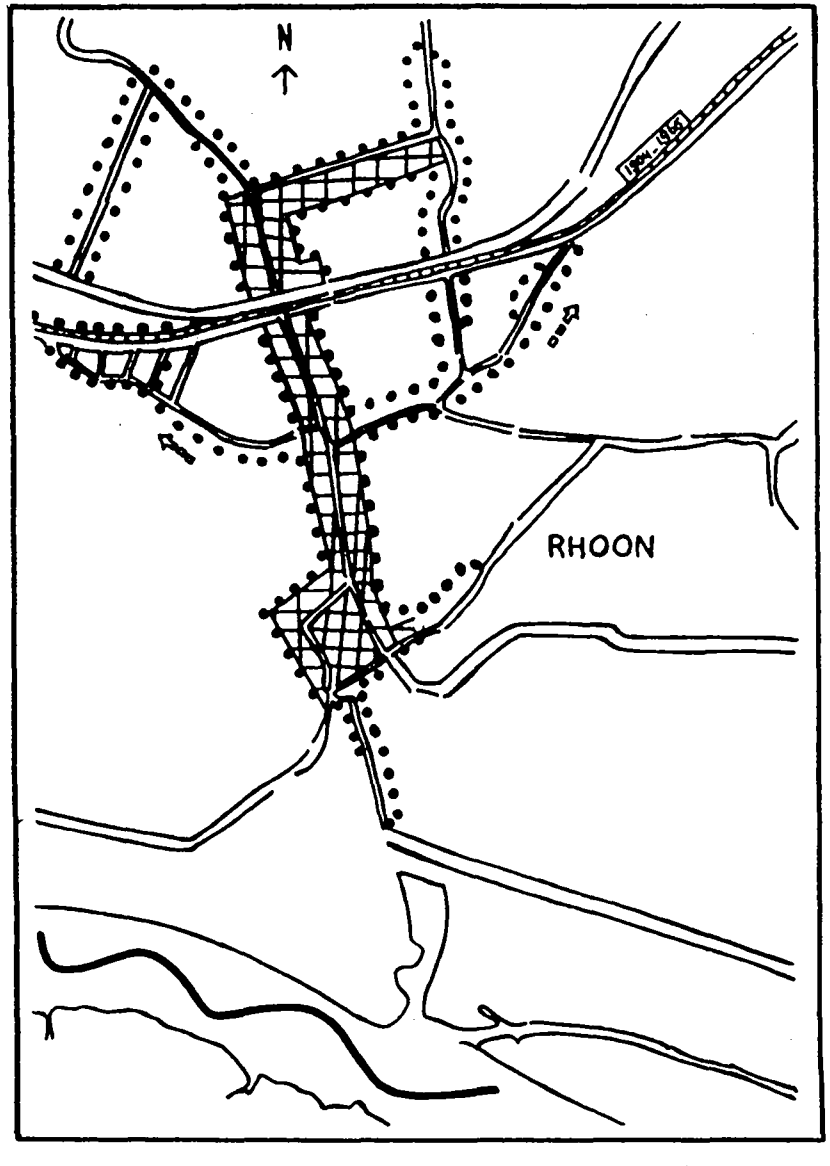

Figuur 9b Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Rhoon 1850-1945

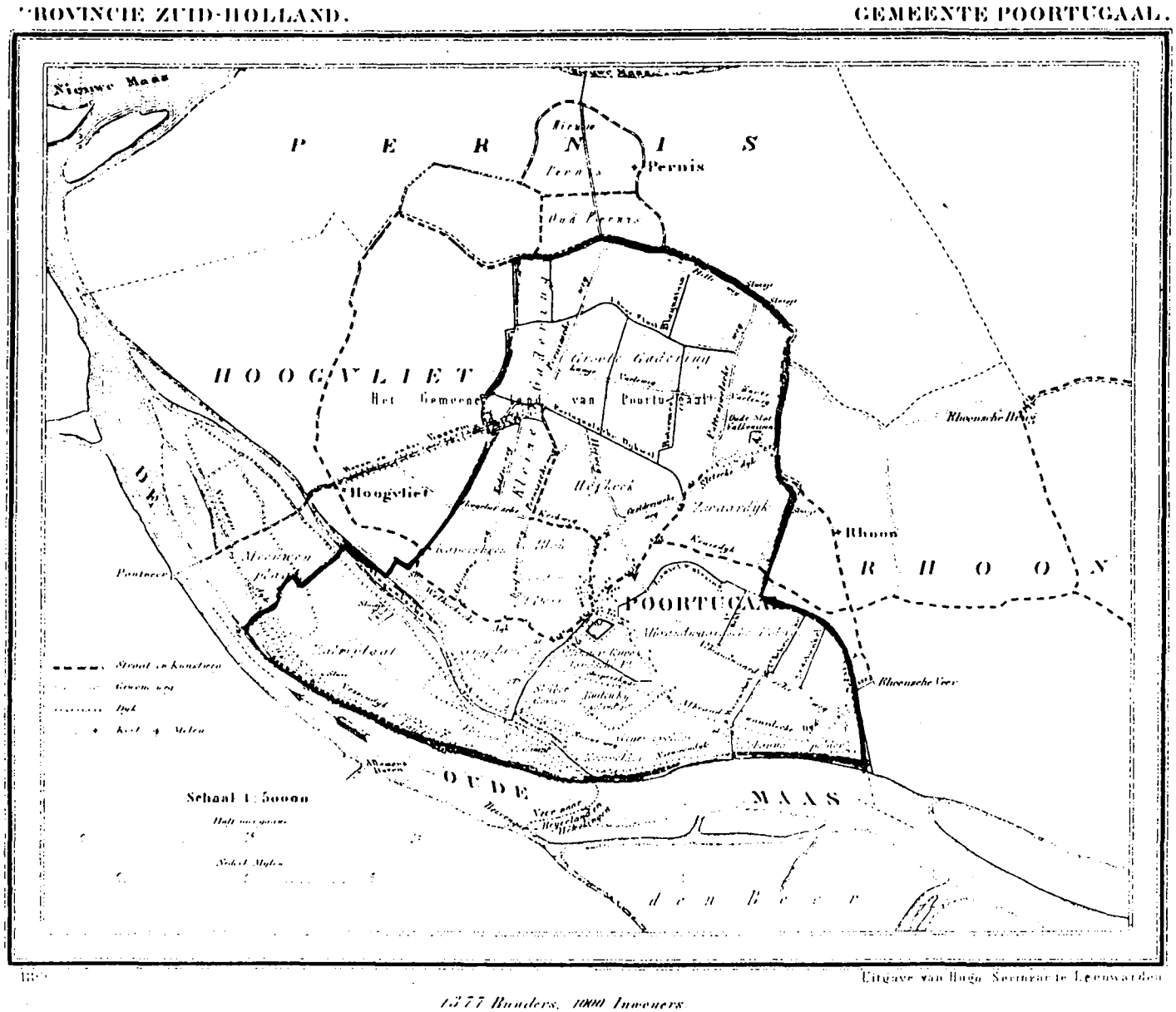

Figuur 2 De gemeente Poortugaal in 1866, uit J. Kuyper gemeente atlas van Zuid-Holland.

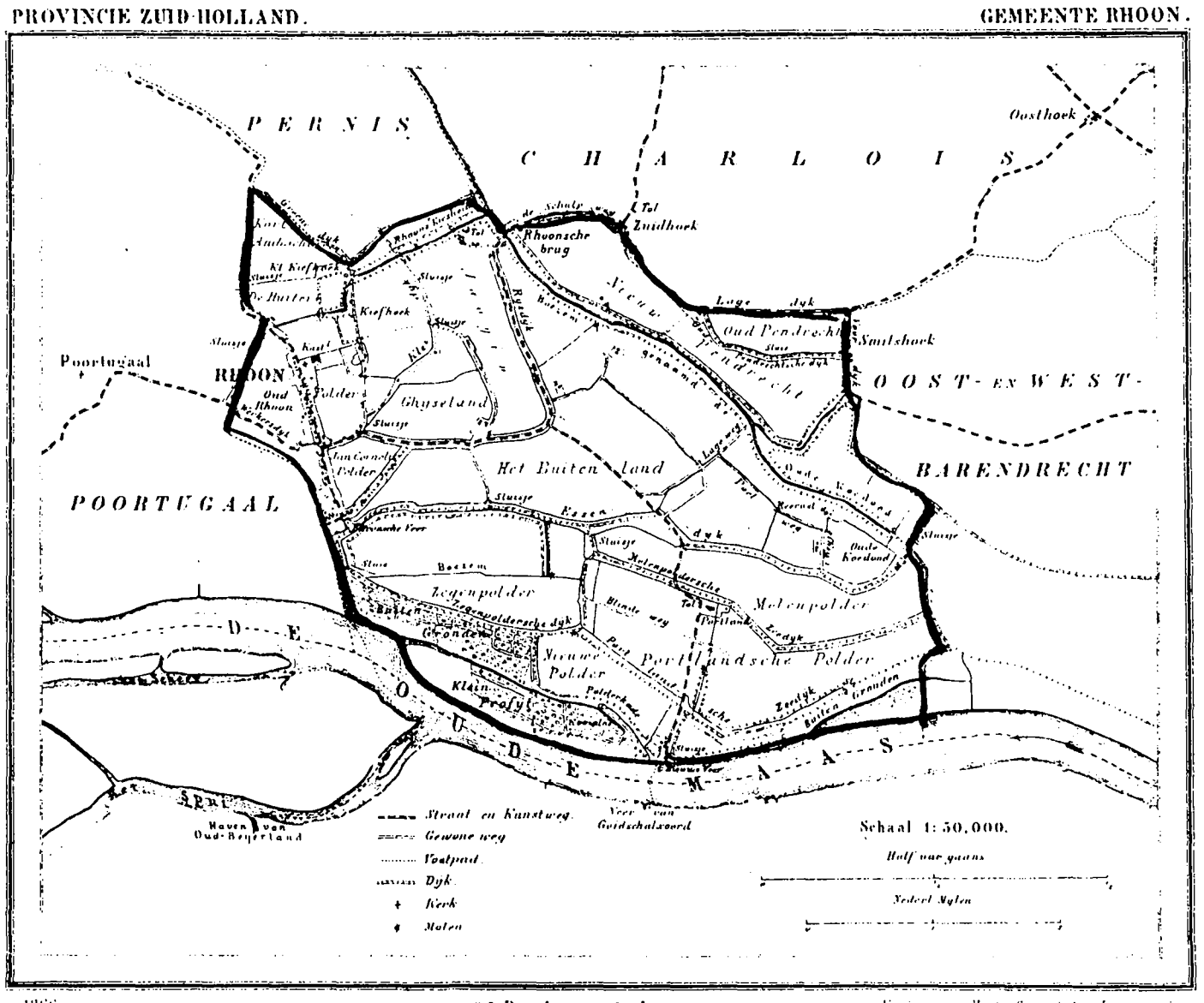

Figuur 3 De gemeente Rhoon in 1866 uit J. Kuyper gemeente atlas van Zuid-Holland

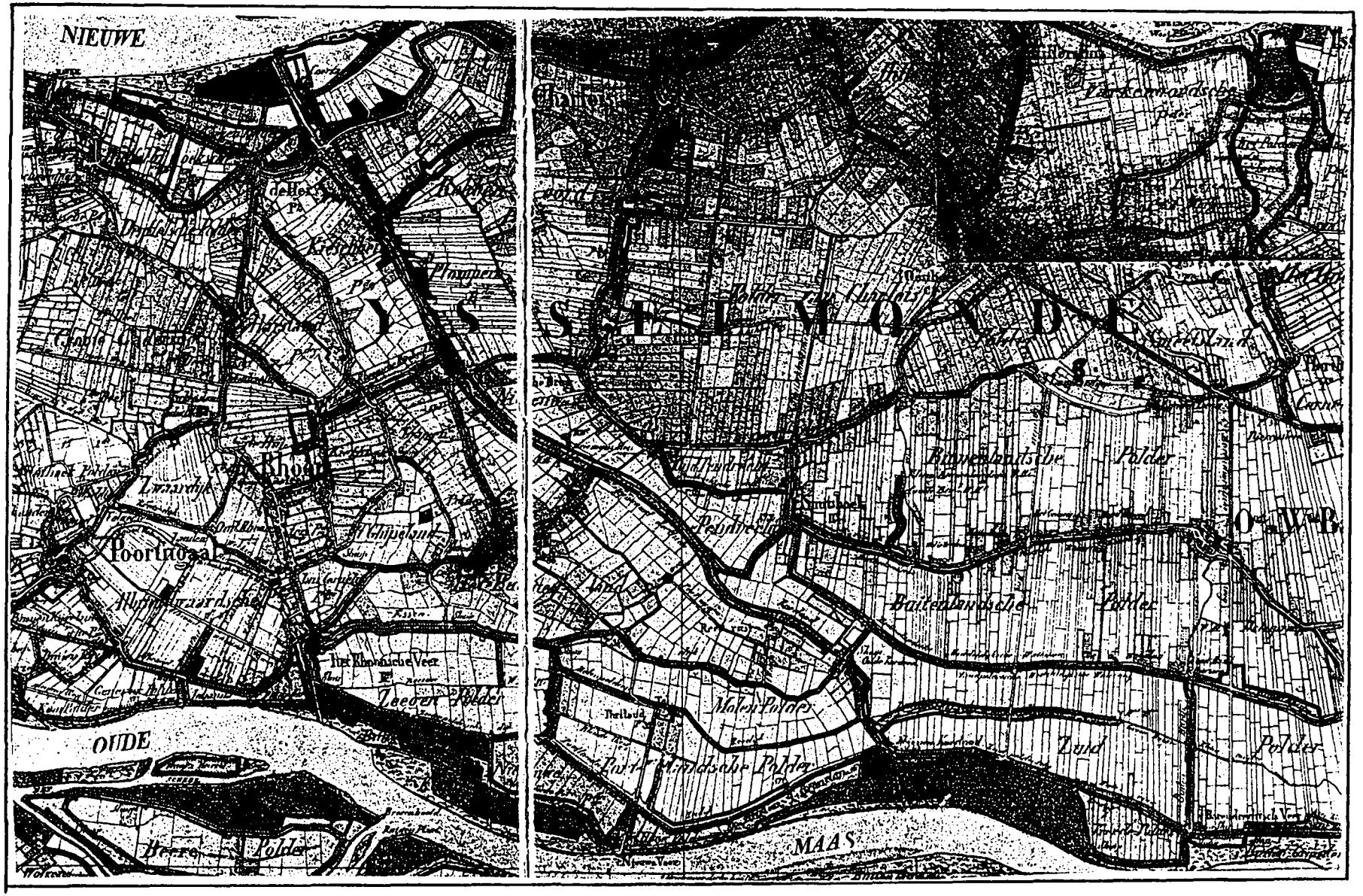

Figuur 4 Uitsnede uit de T.M.K., kaartblad 37, uitgave 1858

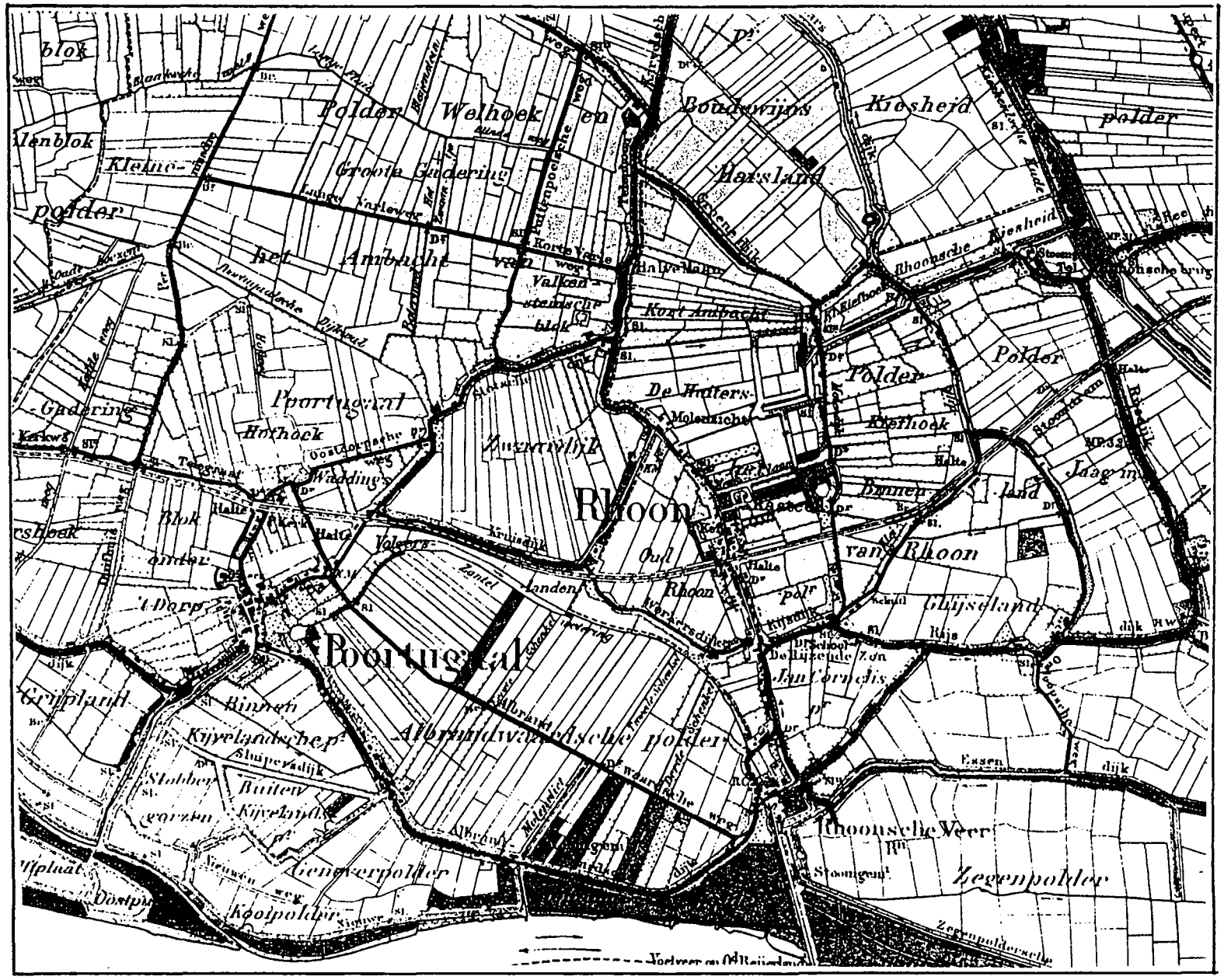

Figuur 5 Uitsnede uit de chromo-topografische kaart, sch. 1:25.000, kaartblad 523, uitgave 1910

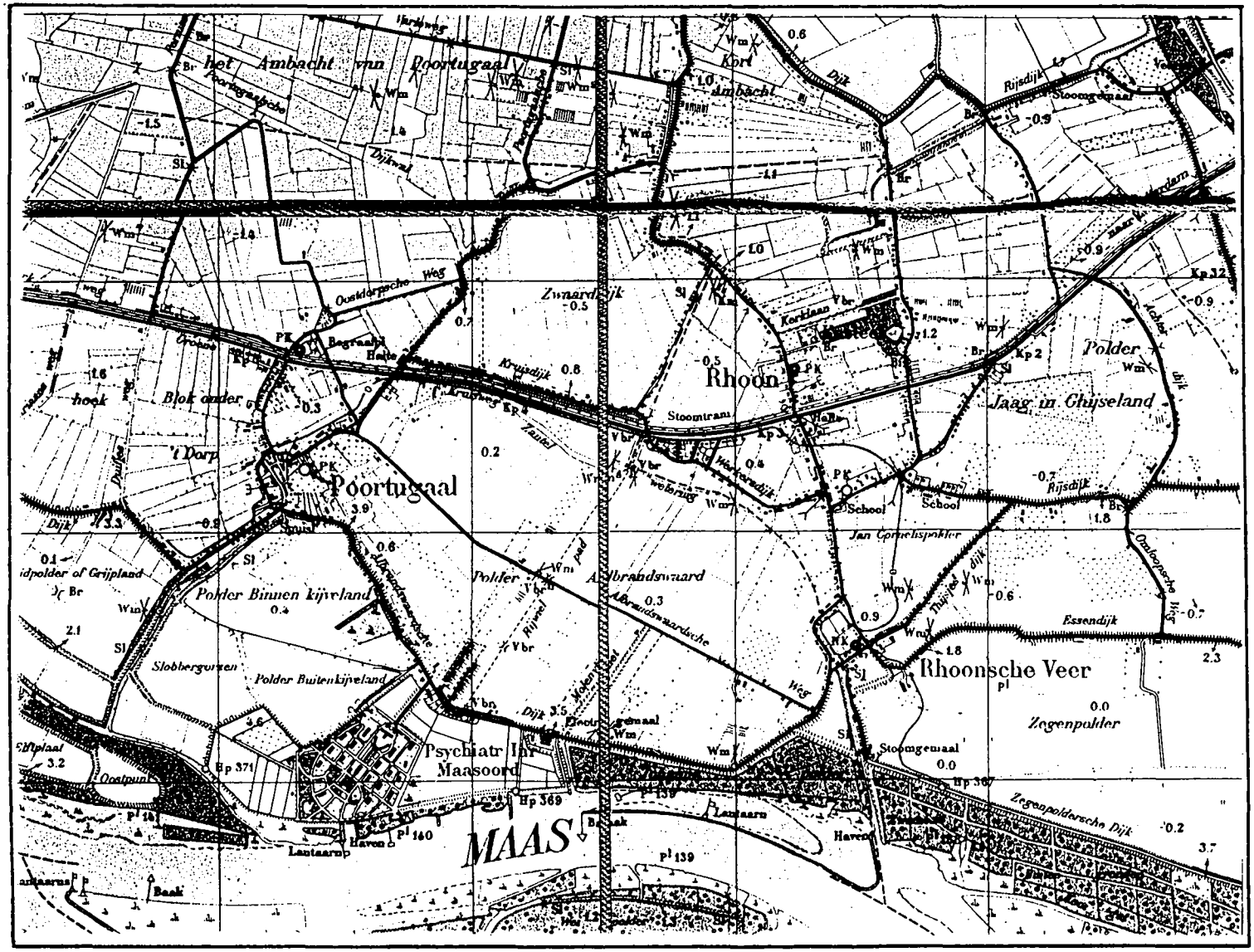

Figuur 6 Uitsnede uit de topografische kaart der Nederlanden, schaal 1:25.000, kaartblad 376, uitgave 1940.

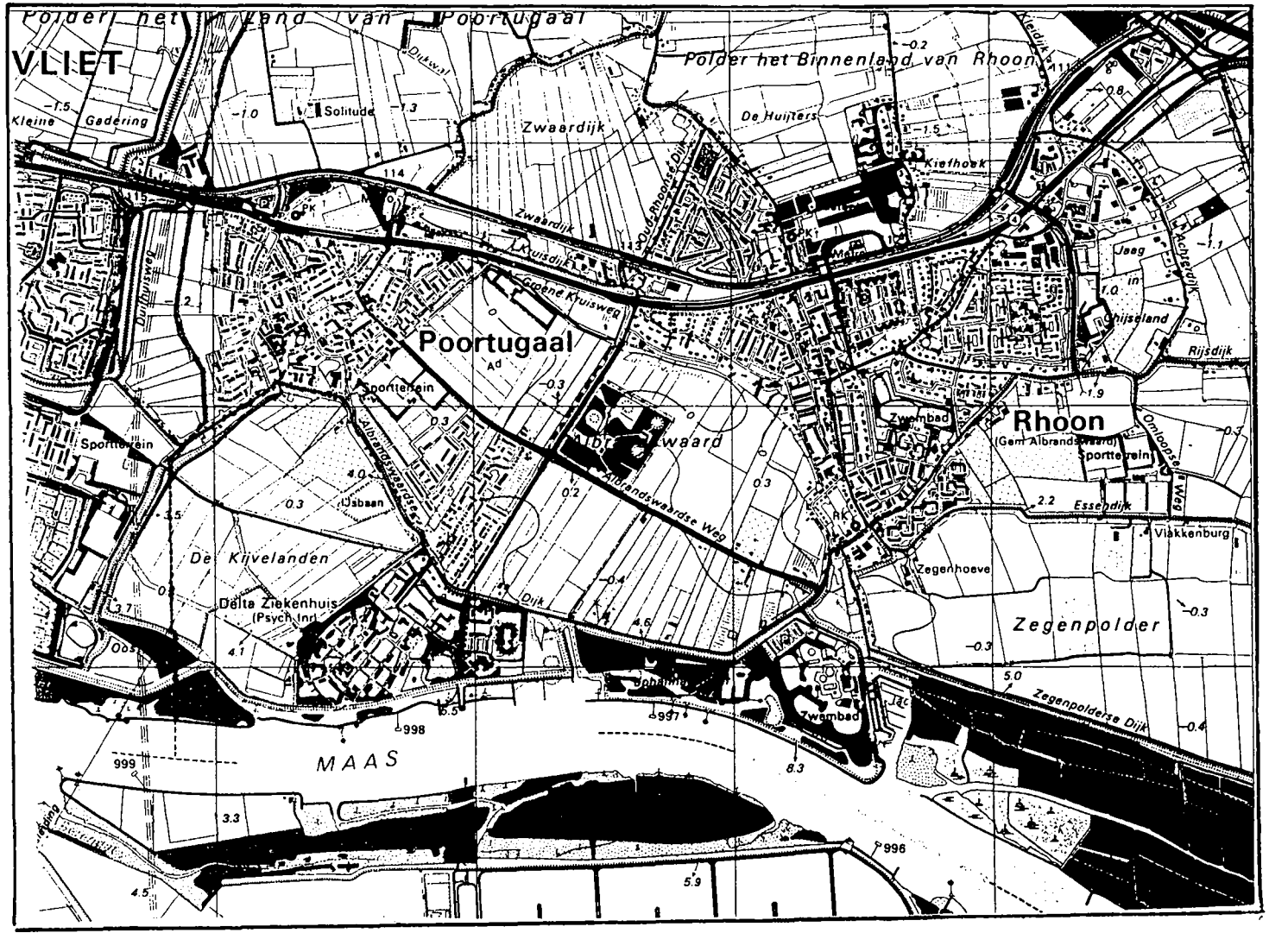

Figuur 7 Uitsnede uit Topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000, kaartblad 37G, uitgave 1190.

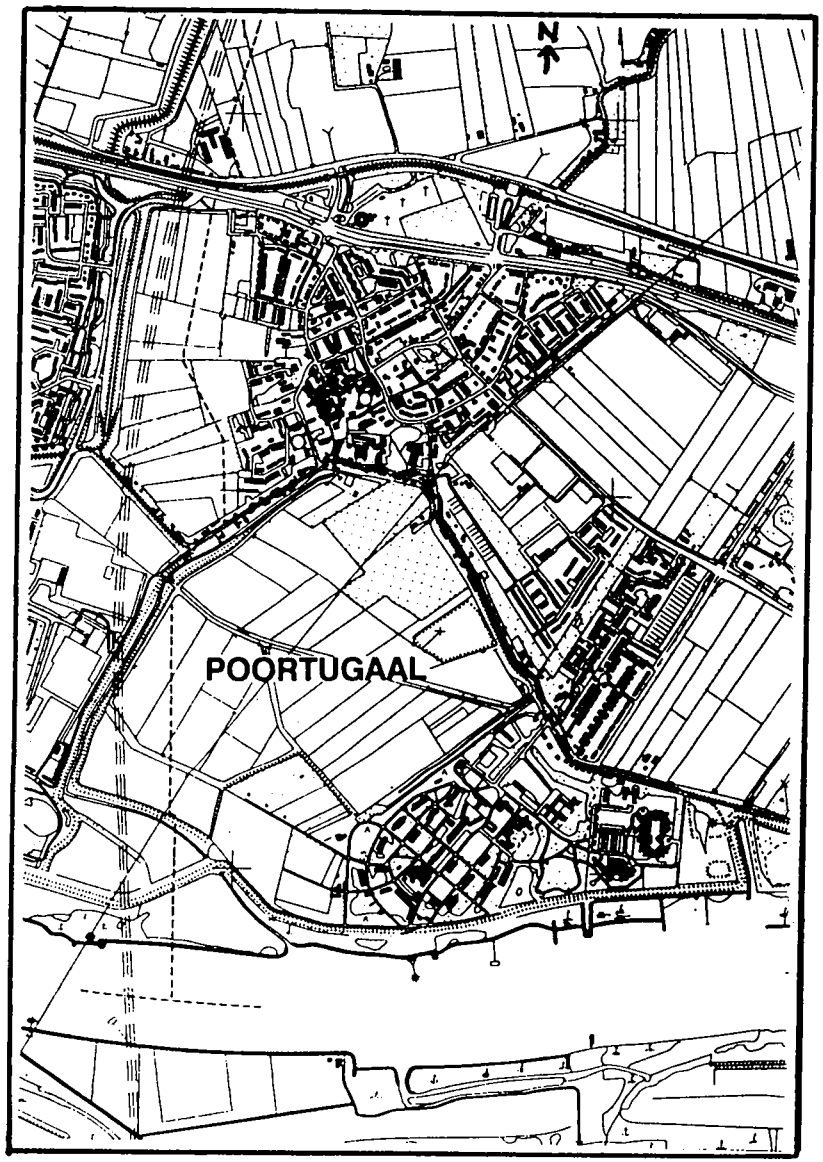

Figuur 8a Poortugaal in 1989 (ter vergelijking)

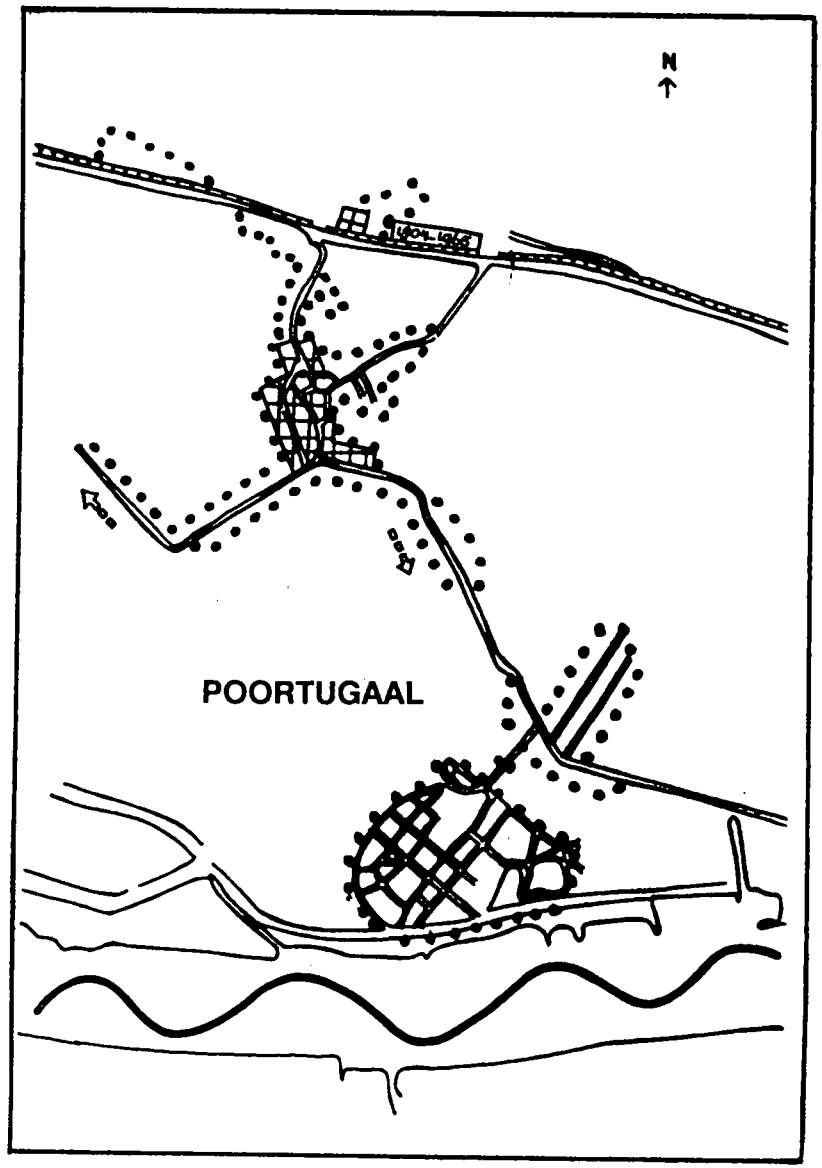

Figuur 8b Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Poortugaal 1850-1945

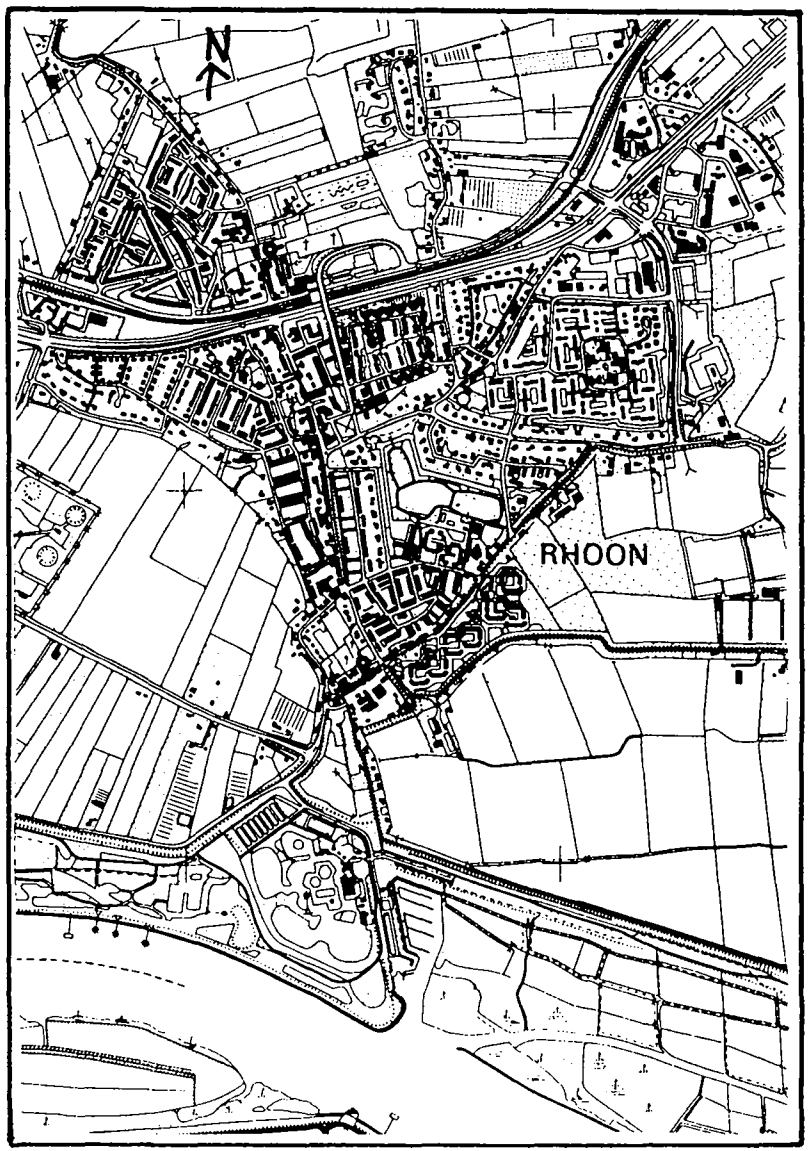

Figuur 9a Rhoon in 1989 (ter vergelijking)

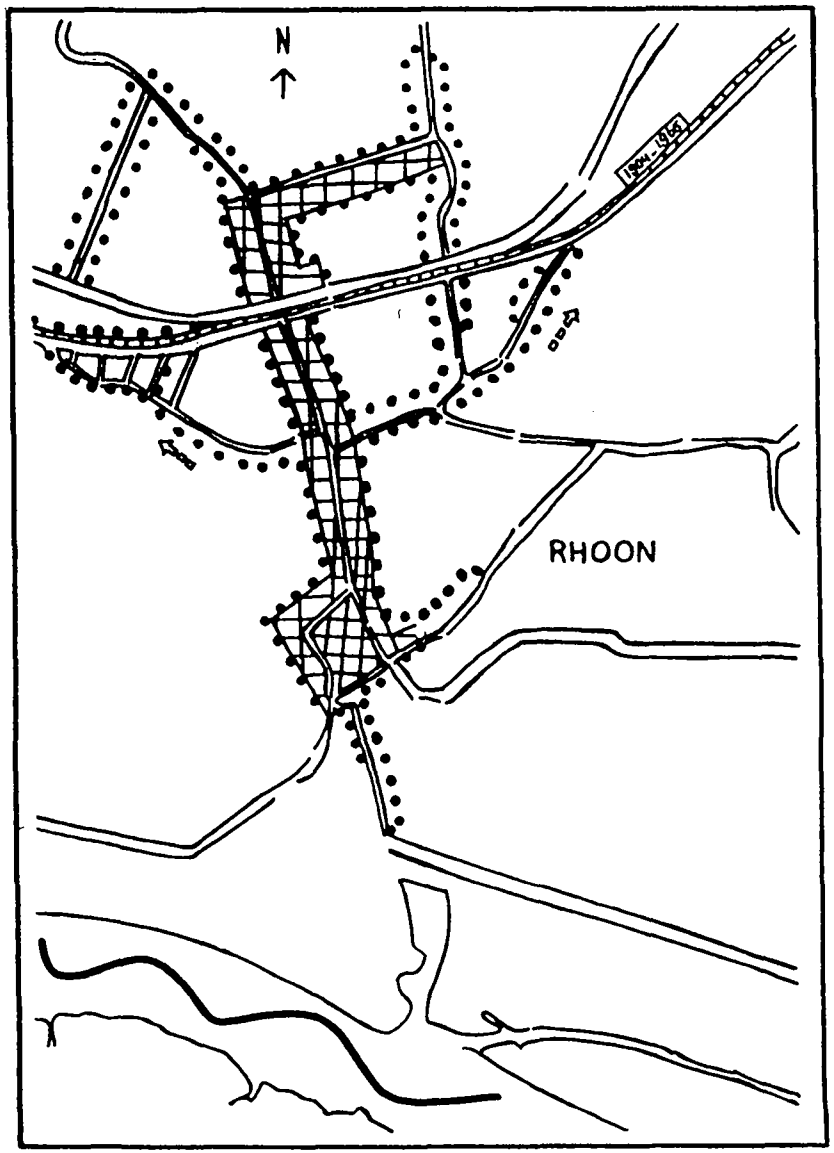

Figuur 9b Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Rhoon 1850-1945

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Inleiding

De gemeente Albrandswaard is ontstaan door samenvoeging van de dorpen Rhoon en Poortugaal. Het zijn twee dijkdorpen met een vergelijkbare opzet, die verwantschap vertonen met een voorstraatdorp. Ze ontwikkelden zich langs een dijk of weg met aan het noordeinde de kerk en het kasteel en in zuidelijke richting de haven, die ongeveer haaks staat op de hoofdweg. Van beide dorpen is de oorspronkelijke structuur aangetast, doordat het tracee van de metro en de snelweg van Rotterdam naar Brielle (= Groene Kruisweg) de beide dorpen in oost–westrichting doorsnijdt.
Het meest gaaf bewaard gebleven gedeelte van Rhoon, dat zich heeft ontwikkeld langs de Dorpsdijk, ligt ten noorden van de snelweg. Het wordt gevormd door het oude centrum van de heerlijkheid Rhoon, waar het kasteel, de kerk en het voormalige gemeentehuis zijn gelegen. Ten zuiden van de weg is door de bouw van een winkelcentrum en een gemeentehuis een nieuw centrum gecreëerd.
Van Poortugaal, dat is ontstaan langs de Kerkstraat–Dorpsstraat, is het oorspronkelijke karakter het best bewaard gebleven ten zuiden van de snelweg, nabij de haven. De dorpskern bestaat uit de bochtige Dorpsstraat met de daarbij behorende Achterstraat en Achterweg. De kerk, oorspronkelijk gelegen bij het verdwenen Middeleeuwse kasteel van de Heren van Putten, ligt nu ingeklemd tussen de metrolijn en de snelweg, geheel geïsoleerd van de rest van het dorp.

Sinds de na–oorlogse periode hebben beide dorpen een sterke groei doorgemaakt, die zich momenteel nog voortzet. De oude polderstructuur is evenwel nog grotendeels herkenbaar in het landschap, evenals het oude wegenpatroon. Langs de hieronder te noemen (hoofd–)wegen is de meeste voor–oorlogse bebouwing te vinden. Aan het zuideinde maakt de Dorpsdijk van Rhoon een haakse bocht in de richting van Poortugaal (= Albrandwaardsedijk). Haaks op dit laatste gedeelte staat de Havendam, waarlangs oorspronkelijk de haven lag, die uitkwam op de Oude Maas. Aan het noordeinde gaat de Dorpsdijk over in de Rhoonsedijk, in de richting van het voormalige Slot Valkenstein. Halverwege komen twee wegen uit op de Dorpsdijk. Aan de oostzijde vormt de Rijsdijk – die zich vervolgens weer splitst in de Kleidijk/Molendijk – de oorspronkelijke verbinding met Charlois. Aan de westzijde gaat de Werkersdijk–Kruisdijk in de richting van de N.H. kerk van Poortugaal. Vanuit Poortugaal leidde het verlengde van de Kerkstraat en F. v.d. Poets van Clementlaan/Slot Valkensteinsedijk naar het bovengenoemde Slot. De overige bebouwing concentreerde zich langs de Albrandswaardsedijk en de Welhoeksedijk – oorspronkelijk de doorgaande weg naar Hoogvliet – die deels parallel ligt aan de Poortugaalse Haven.

Dorpsbebouwing, woonhuizen

Nabij het kasteel en de kerk van Rhoon vormt de historische bebouwing langs de Dorpsdijk nog een gaaf en samenhangend geheel. De meeste monumentale bebouwing dateert van vóór 1800, maar er zijn ook enkele eenvoudige 19de eeuwse panden. Vrij gave traditioneel vormgegeven woonhuizen zijn de met uit gele ijsselsteen opgetrokken symmetrisch ingedeelde ingezwenkte lijstgevels van Dorpsdijk 28 (1864) en Dorpsdijk 57 (1872). Hierbij sluit de symmetrisch ingedeelde, uit rode baksteen opgetrokken lijstgevel van Dorpsdijk 49 (1878) aan. Van Dorpsdijk 57, genaamd "Berkenhof", verdient bovendien het fraaie 19de–eeuws smeedijzeren toegangshek aparte vermelding. De pijlers van het toegangshek van het aangrenzende herenhuis Dorpsdijk 55 worden bekroond door lantaarns. Het door

veel forse loofbomen omgeven laat-19de-eeuwse pand heeft een houten loggia met balkon er boven en valt op door zijn rijke Neo-Renaissance-detaillering.
Langs de Rijsdijk in Rhoon staat een concentratie van woonhuizen uit het laatste kwart van de 19de eeuw, waaronder enkele monumentale villa's en herenhuizen. Rijsdijk 23 (ca. 1875) is een statig tweelaags herenhuis met een symmetrisch ingedeelde lijstgevel, waarbij de risalerende middenpartij met entree en balkon wordt bekroond door een kuifstuk. Op de hoek van de Viaductweg en de Rijsdijk staat "Villa Hendria" (1901), een beeldbepalende villa met koetshuis in Neo-Renaissance-stijl. Twee kleinere, maar eveneens gave woonhuizen, zijn "'t Rozenhofje" (XIXd, Rijsdijk 27), een woonhuis met een grote serre, dat in het oog springt vanwege het fraaie decoratieve zaagwerk van de windveren, makelaars en gootlijst en Rijsdijk 21 (ca. 1875), waarvan het woonhuis met de bijbehorende garage in dezelfde stijl uit gele ijsselstenen is opgetrokken.

In Poortugaal bevindt de meeste 19de-eeuwse bebouwing zich rond het dorpscentrum. Het zijn voornamelijk eenvoudige woonhuizen met (ingezwenkte) lijstgevels of tuitgevels, al dan niet gepleisterd en voornamelijk daterend van na 1850. Het traditioneel vormgegeven woon-winkelpand met schuur (XIXc) op de hoek van de Welhoekse dijk en de Achterweg ligt op een markant punt. Het heeft een L-vormige plattegrond en is opgetrokken uit gele ijsselstenen, deels gepleisterd en heeft een houten gepotdekselde schuur. Dorpsstraat 25 is een sober vormgegeven herenhuis uit omstreeks 1880 met een risalerende entreepartij. Langs een deel van de Dorpsstraat en doorlopend langs het glooiend talud van de Kerkstraat staat een aantal gerestaureerde kleine 19de-eeuwse arbeiderswoningen, opgetrokken uit gele ijsselsteen, deels bedekt met wit geschilderd pleisterwerk.
Aan de zuid-oostzijde van de Poets van Clementlaan in Poortugaal ligt temidden van een bosrijke omgeving een aantal fraaie villa's uit het laatste kwart van de 19de eeuw, uitgevoerd met enkele eclectische sierelementen. Aan de zijde van het dorpscentrum staan schuin tegenover elkaar twee grote vroeg 20ste-eeuwse villa's.
Langs de Kerk- en Dorpsstraat vormen de 19de-eeuwse kleine éénlaags woonhuizen een karakteristiek samenhangend geheel. Ze zijn opgetrokken uit gele ijsselsteen, maar het merendeel is voorzien van wit geschilderd pleisterwerk. Buiten de bebouwde kom is Rijsdijk 131 een karakteristiek uit gele ijsselsteen opgetrokken arbeidershuisje.

Het aantal vroeg 20ste-eeuwse woonhuizen in Albrandswaard is bescheiden te noemen. Enkele hiervan bevinden zich in het centrum van Poortugaal, zoals het dubbele woonhuis met twee haaks ten opzichte van elkaar geplaatste daken, Dorpsstraat 15/15a.
In de jaren '20 en '30 is zowel in Rhoon als Poortugaal een relatief grote toename te bespeuren in het aantal eenvoudige, traditioneel vormgegeven woonhuizen. Aan de meeste hiervan hebben verbouwingen plaatsgevonden, maar een groot aantal is nog vrij gaaf en in het bezit van de originele entreedeuren en de raampartijen met glas-in-lood. Deze panden staan zowel binnen de bebouwde kom, als er buiten, waar ze zich langs of onder aan de dijken bevinden. Het meest voorkomend zijn de vrijstaande of twee-onder-één-kap mansardekapwoningen, gedekt met rode Tuile-du-Nord. Daarnaast zijn er de woonhuizen met een steil zadeldak. De nokrichting van beide typen ligt evenwijdig aan of staat haaks op de dijk. Bij laatstgenoemden zijn het ondiepe entreeportiek en de erker met afgeschuinde zijkanten, al dan niet voorzien van een balkon, regelmatig terugkerende elementen. Verspreid binnen de bebouwde kom zijn hiervan voorbeelden Stationsstraat 2, Dorpsdijk 208, 210, Zantelweg 42, Kleidijk 5 in Rhoon en in Poortugaal aan de Albrandwaardseweg 10-12, Dorpsstraat 12, F. v.d. Poets Clementlaan 29, 39, 41, 55. Buiten de bebouwde kommen zijn de mansardekapwoningen o.a. te vinden in de bocht van de Oud Rhoonsedijk, langs de Rhoonsedijk, Slotsedijk en Achterdijk (9-11).

Woonhuizen met een steil zadeldak bevinden zich meer verspreid over de hele gemeente. Twee voorbeelden hiervan zijn Kerkstraat 27 en Molendijk 28 (beide ca. 1925–35). Een aantal vrijstaande, woonhuizen soms met een villa–achtig karakter zijn te vinden aan de onevenzijde van de Rijsdijk in Rhoon en in Poortugaal aan het oosteinde van de F. v.d. Poets van Clementlaan. Sommige vallen op door hun afwijkende plattegrond en/of detaillering, bv. het gebruik van gebogen dakschilden ["Nia Volo", Slotsedijk 140, (ca. 1930) en Rijsdijk 69], of een open entreeportiek met taps toelopend zuiltje op de hoek [Dorpsdijk 208, "Nooit Gedacht" (ca. 1925) in Rhoon].

Verspreid over de gemeente bevinden zich langs de dijken eenvoudige dijkhuisjes, bestaande uit één bouwlaag met zolder en een kelder die deels in het dijktalud is verzonken. Uit de eerste helft van de 19de eeuw dateert Rijsdijk 131, terwijl Tijsjesdijk 69 dateert van omstreeks 1925. Van een eenvoudig arbeidershuisje aan de Slotsedijk 99 blijkt het bouwjaar 1912 uit de anders gekleurde dakpannen. Ernaast staat een schuur van gepotdekselde delen.

De Havendam in Poortugaal kent een aaneengesloten bebouwing van dijkhuisjes, maar de meeste voorgevels zijn niet meer in oorspronkelijke staat. Langs de Albrandwaardsedijk liggen de huizen aan de evenzijde op de dijk, terwijl de onevenzijde aan een lager gelegen parallelstraat onder aan de dijk zijn gesitueerd.

Winkel– en bedrijfspanden

In Rhoon ligt aan het zuideinde van de Dorpsdijk, gedeeltelijk in het dijktalud verzonken, een traditioneel vormgegeven bedrijfspand uit omstreeks 1910 (nr. 113). Zowel het woonhuis als het bedrijfsgedeelte, dat iets naar voren springt en grote bedrijfsdeuren aan dijkzijde heeft, hebben een mansardedak. Aan het noordeinde van de Dorpsdijk (48) ligt een woonhuis met bedrijfsgedeelte, die worden gedekt door één mansardedak. Boven de bedrijfsdeuren steekt een hijsluik door de gootlijst.
In Poortugaal liggen meer winkel– en bedrijfspanden, zij het voor het merendeel ook verbouwd. Een 1835 gedateerde bedrijfsruimte aan de Dorpsstraat 6/8 in het centrum van Poortugaal heeft een gepleisterde segmentbogige entreepartij. Dorpsstraat 52 is één van de weinige gave pakhuisjes. Het heeft een symmetrisch ingedeelde tuitgevel met twee dubbele openslaande deuren en een hijsluik daarboven. In de ijzeren windvaan is het jaartal "1902" uitgesneden. Achter de gepleisterde – met schijnvoegen verlevendigde – afgeknotte kopgevel van het Wapen van Albrandswaard gaat mogelijk een oudere bouwmassa schuil. De linker zijgevel gepleisterde sierbanden en sierblokjes in de segmentbogen dateert van rond de eeuwwisseling.

Planmatige bebouwing

Zowel Rhoon als Poortugaal kennen planmatige uitbreidingen uit de jaren '20 en '30 van onze eeuw. Zo hebben ten westen van de Dorpsdijk van Rhoon uitbreidingen plaatsgevonden tussen de Parallelstraat en de Werkersdijk. De uitbreidingswijk van Poortugaal ligt ten westen van de Kerkstraat en wordt aan de noordzijde begrensd door de Groene Kruisweg. Deze wijk heeft een tuindorp–achtig karakter waarbij twee–onder–één–kap en vrijstaande woningen met kleine voortuintjes zijn gelegen langs de Groene Kruisstraat, de Vlasstraat en de Dwarsstraat (Rootstraat en Lijnstraat). De mansarde– en tentdaken met

geknikte dakschilden, gedekt met rode Tuile-du-Nordpannen bepalen het straatbeeld. Langs de Kerkachterweg (35-41/43-49) staan twee blokken van vier-onder-één-kapwoningen.

Een aparte plaats neemt een reeks dienstwoningen in die deel uitmaakt van het complex van het Deltaziekenhuis. Het zijn verschillende typen éénlaags dienstwoningen, gesitueerd langs de Dr. Willem Vosstraat, welke uitkomt op een rond pleintje. De eerste drie typen aan het begin van de straat dateren uit omstreeks 1910. Het zijn uit gele baksteen opgetrokkken gespiegelde twee- onder-één kap-woningen met zadel- of schilddak en steekkapen en/of aangekapte dakkapellen. De zes paar gespiegelde twee-onder-twee-kapwoningen uit circa 1925 zijn opgetrokken uit grauwe baksteen en hebben schilddaken.

Bijzondere gebouwen

In het oude dorpscentrum van Rhoon aan de Dorpsdijk ligt achter de Middeleeuwse dorpskerk een 19de-eeuwse begraafplaats met smeedijzeren toegangshek. Hier bevinden zich enkele fraaie grafzerken, sommige door een smeedwerk hek omgeven. De pastorie van de Ned. Herv. gemeente ligt tegenover het ernaast gelegen Middeleeuwse kasteel, dat nu door de gepleisterde gevels en schuiframen een 19de-eeuws karakter heeft gekregen. De schuin er tegenover gelegen pastorie is een tweelaags pand uit 1879 met een sober vormgegeven lijstgevel van grauwe baksteen met fijngevoegd metselwerk.
Aan het zuideinde van de Dorpsdijk (nrs. 230-234) staat een R.K. kerkcomplex van bescheiden omvang. De Neo-gotische vijf traveeën lange zaalkerk met een dakruiter op de nok heeft een vijfzijdig gesloten absis. Deze is, evenals de naastgelegen pastorie, een ontwerp van A.C. Bleys uit 1904. De achter de kerk gelegen begraafplaats is toegankelijk middels een portaal met driehoekig fronten, waarin oudere (XVII?) sierelementen zijn verwerkt. Van de eveneens tot het complex behorende St. Aloysiusschool is slechts een gedeelte bewaard gebleven.
Een inmiddels in de provincie zeer zeldzame verschijning in het straatbeeld is de kooimast, die is gesitueerd tegenover Welhoekse dijk 2. Dit is een ijzeren elektriciteitsmast uit het begin van de 20ste eeuw.

Het beeldbepalende element in het dorpscentrum van Poortugaal is het in Hollandse Neo-Rennaissancestijl opgetrokken gemeentehuis uit 1911. De symmetrisch ingedeelde voorgevel is een lijstgevel, die in het midden wordt doorbroken door een middenrisaliet met trapgevel, waar zich de entree bevindt. Het met leien bedekte mansardedak wordt bekroond door een zeszijdige klokkestoel met ingesnoerd naaldspitsje.
Behalve de in oorsprong Middeleeuwse kerk staan er in Poortugaal nog twee kerken, daterend uit de jaren '20 van onze eeuw. Het zijn de gereformeerde kerken aan de Achterweg en aan de Emmastraat.

Uit laatstgenoemde periode dateert ook het bij de eenvoudige woonhuisarchitectuur uit die periode aansluitende politiebureau op de hoek van de Poets van Clementlaan en de Molenweg.

Ten zuiden van Poortugaal ligt tussen de Albrandwaardse dijk en de Oude Maas de psychiatrische inrichting "het Deltaziekenhuis" (vroeger: Gesticht Maasoord), een uitgestrekt complex in een bosrijke omgeving, dat vanaf de periode 1907-1909 tot stand is gekomen. In eerste aanleg heeft het complex een symmetrische opzet, waarbij de hoofdas van het terrein tevens de symmetrie-as is van het hoofdgebouw. Het authentieke karakter van het

gehele complex en de afzonderlijke gebouwen is goed bewaard gebleven. Na-oorlogse uitbreidingen bevinden zich aan de westzijde van het terrein.
Het hoofdgebouw, dat traditioneel van architectuur is, heeft midden- en zijrisalieten en een sobere decoratie, bestaande uit sierbanden van geglazuurde baksteen en sierblokjes in de ontlastingsbogen en de gevelopeningen. Authentieke detaillering in Art Nouveau is nog aanwezig in de ontvangsthal en het trappenhuis. Aan de achterzijde bevindt zich een kapel met een driezijdig gesloten koor. Langs de diverse parallelle assen bevinden zich 14 paviljoens, die minder rijk gedetailleerd zijn, maar niettemin gaaf. Er zijn 3 verschillende typen met een symmetrische gevelindeling, die onderling slechts verschillen in de hoogte van middenrisalieten en de zijvleugels. Uit dezelfde periode dateren ook de diverse houten dienstgebouwen, een feestzaal met een cylindrische kap en enkele kleine bakstenen bijgebouwen. Het gebouw met een Y-vormige plattegrond achter het hoofdgebouw dateert uit 1922 en vertoont invloed van Amsterdamse School. De uitspringende vleugels aan de kop hebben in rijke baksteenarchitectuur uitgevoerde trappenhuizen met Art-Déco versiering aan de trapleuningen en in de glas-in-loodramen.
In een flauwe bocht boven op de Albrandwaardsedijk staan diverse personeelswoningen, die in dezelfde stijl en periode zijn opgetrokken als het hoofdgebouw. Naast de hoofdingang bevindt zich temidden van veel loof- en naaldbomen de directeurswoning, die zich onderscheidt door een iets rijkere detaillering. Daarnaast staan voor de geneesheren en andere medewerkers drie twee-onder-één-kapwoningen die onderling verschillen qua opbouw en iets terugliggen ten opzichte van de er naast gelegen vijf gespiegelde twee-onder-één-kapwoningen. Ten slotte staan in noord-oostelijke richting onder aan de dijk drie kleine dienstwoningen (nrs. 61-63, 65-57, 69-71), voorzien wit geschilderd pleisterwerk.

Het aan de Oude Maas gelegen "'t Veerhuys" herinnert aan een vroegere veerovergang. Het rond de eeuwwisseling gebouwde pand is een wit gesausd, eenvoudig rechthoekig gebouw met een zadeldak, waarvan de lange zijde ligt langs een op de rivieroever doodlopende weg.

Boerderijen

In Albrandswaard bevinden zich naast enkele gave 17de en 18de eeuwse boerderijen, ook een groot aantal van na 1800, waarvan de meeste aansluiten bij de reeds bestaande traditie. Ze bevinden zich zowel binnen de bebouwde kom, maar vooral daar buiten. Ze staan zowel vrij in de polder als onder en tegen de dijken. Karakteristiek voor de streek is de aanwezigheid van houten gepotdekselde schuren. De meeste schuren zijn "versteend", maar langs de Tijsjesdijk staat bv. nog een houten gepotdekselde schuur onder zadeldak tegen de dijk.

In het dorpscentrum van Poortugaal herinnert de grote 19de-eeuwse gepotdekselde schuur van Dorpsstraat 5-7 aan het agrarische verleden van het dorp. De nokrichting van het zadeldak met wolfseind staat haaks op de weg. Het woongedeelte, gedateerd 1926 sluit halverwege aan op de rechter zijgevel. Van de tegen het flauw hellende dijktalud van de Dorpsstraat aangebouwde boerderij uit het eerste kwart van de 19de eeuw is de houten gepotdekselde schuur met dwarsdeel verbouwd tot bibliotheek.

Een groot deel van de boerderijen is gebouwd op enige afstand van de dijk. De kopgevel van het woongedeelte is meestal georiënteerd naar de weg of de dijk. Traditioneel voor het voormalige eiland IJsselmonde zijn de boerderijen met zijlangsdeel. Eén van de meest

monumentale is hoeve Port-Landt uit 1803, gelegen op de hoek van de Veerweg en de Molenpoldersezeedijk. Het symmetrisch opgebouwde onder één zadeldak gelegen woongedeelte heeft als voorgevel een tuitgevel met in het midden op de verdieping een zaadluik met bovenlicht. Het hoger en naar rechts toe verspringende bedrijfsgedeelte heeft een afgewolfd zadeldak.
Een fraai smeedijzeren toegangshek met voluutvormige zijkanten en een door linden geflankeerde oprijlaan geeft toegang tot de boerderij Rijsdijk 102-104. Het uit gele ijsselsteen opgetrokken woongedeelte heeft een symmetrisch ingedeelde tuitgevel. In de rechter zijgevel van het naar rechts toe verspringende bedrijfsgedeelte geven ankers het bouwjaar 1868 aan. Een gemetselde wagenschuur completeert dit karakteristieke boerderijcomplex. Korte Weegje tenslotte is een goed voorbeeld van een boerderij met zijlangsdeel, welke 1893 is gedateerd.

Als voorbeeld van de wat kleinere boerderijen kunnen Essendijk 56 (ca. 1900) en Korteweg 4 (1912) worden genoemd. Zij hebben de voor zijlangsdeelboerderijen karakteristieke bovenlichten boven de inrijdeuren en in de geveltop in de vorm van een ijzeren rondbogig- of roosvenster.

Een tweede categorie boerderijen hebben een relatief smal, naar een zijde ten opzichte van het woongedeelte verspringend bedrijfsgedeelte met een dwarsdeel. Eén van de oudste voorbeelden hiervan is Oude Weg 4, waarvan het woongedeelte waarschijnlijk vroeg 19de-eeuws is. Het jaartal 1872 op het smeedijzeren toegangshek heeft waarschijnlijk betrekking op het naar links toe verspringende bedrijfsgedeelte. Eén van de meer monumentale voorbeelden van dit type is de uit 1891 daterende boerderij Essendijk. Tot het erf behoren tevens een ijzeren toegangshek, een houten schuur en een dubbel arbeidershuisje.
Eén van de jongere boerderijen van dit type is Oude Weg 1, ca. 1925 uit grauwe baksteen opgetrokken.

Langhuisboerderijen komen niet veel voor in deze streek. Van dit type liggen woon- en stalgedeelte meestal onder één dak.
Als voorbeeld moge dienen Slot Valkensteinsedijk 5 uit 1884. Dat het hooi niet in de stal werd opgeslagen, blijkt uit de aanwezigheid van een vierroeier op het erf. Een andere langhuisboerderij die vermeldenswaard is, is de uit gele ijsselsteen opgetrokken boerderij Rijsdijk 101 (XIXd), waarvan het stalgedeelte met riet is gedekt. Van de onder aan de dijk gelegen vm. boerderij Rijsdijk 48/50 is de symmetrisch ingedeelde puntgevel versierd met een geometrisch patroon van gele en oranje verblendsteen.
Oud Rhoonsedijk 63 (ca. 1900) is een voorbeeld van een klein agrarisch woonhuis uit gele ijsselsteen met een houten schuur onder een zadeldak met de nokrichting evenwijdig aan de weg.

De markante boerderij Rijsdijk 96-98 is niet onder één specifieke categorie te plaatsen. Het villa-achtige woonhuis uit ca. 1915 staat op een vrijwel vierkante plattegrond. De voorgevel is een langsgevel met in het midden een overkapte entree met erboven een eveneens overdekte loggia, beide met houten stijlen. De vensters worden afgedekt door wit geschilderde gepleisterde lateien met een geometrisch patroon. Aangezien het naastgelegen woonhuis Rijsdijk 100 vergelijkbare detaillering boven de vensters heeft is hier waarschijnlijk sprake van één en dezelfde opdrachtgever of uitvoerder.

Langs de Essen- Rijs- en Slot Valkensteinsedijk liggen diverse boerderijen met de lange gevel tegen de dijk aangebouwd. Het zijn meest boerderijen waarvan het bedrijfsgedeelte

hoger en aan één zijde verspringend is ten opzichte van het woongedeelte. Ze hebben een dwarsdeel met inrijdeuren en vaak ook hooiluiken aan dijkzijde. De entree van het woongedeelte is meestal in een van de langsgevels.
Eén van de monumentaalste is de uit ca. 1800 daterende boerderij Molendijk 7. Het naar achter toe verspringende bedrijfsgedeelte heeft een rieten zadeldak met wolfseinden. Deze sluit niet aan bij bovengenoemde beschrijving, omdat de inrijdeuren zich in de kopgevel aan de achterzijde bevinden. De kopgevel van het onderkelderde woongedeelte heeft een wit geschilderde gepleisterde ingezwenkte lijstgevel, voorzien van imitatie natuursteen-blokken.
Twee karakteristieke boerderijen langs de Slot Vlakensteinse dijk zijn vrij gave representanten in dit agrarische gebied. Van Slot Valkensteinsedijk 190 (XIXc) bevindt het woon- en het naar achter toe uitspringende stalgedeelte zich onder één dak. Van Slot Valkensteinseweg 199 (1882) springt het woongedeelte iets naar achter ten opzichte van het langs de dijk gebouwde bedrijfsgedeelte. De kopgevel van het woongedeelte is verlevendigd met een klimmend fries van rode baksteen.
Rijsdijk 109 is eveneens een gaaf voorbeeld van bovengenoemd boerderijtype. Het lager gelegen woongedeelte, waarvan de kelder deels in de dijk is ingebouwd, is opgetrokken uit gele baksteen en heeft rode baksteen strekken boven de vensters, door twee leilinden deels aan het oog onttrokken. Een gemetselde wagenschuur en een houten loods maken ook deel uit van dit complex.
Tot slot kan de kleine boerderij Albrandwaardsedijk 59 worden vermeld als een van de jongere voorbeelden, daterend uit ca. 1925. Twee afzonderlijke mansardedaken dekken het woongedeelte en het bedrijfsgedeelte met dwarsdeel.

Objecten van bedrijf en techniek

De waterstaatkundige gebouwen zijn alle buiten gebruik. Twee gemalen, ontworpen door de ingenieurs I. en H. Paul, functioneren sinds ca. 1957 niet meer. Het uit 1881 daterende "De Polder van Rhoon" aan de Nieuwe Weg is verbouwd tot woonhuis, terwijl de aan het zuideinde van de Havendam gelegen "De drie Polders" (1878) nu in gebruik is als opslag-loods. Het zijn eenvoudige gepleisterde gebouwtjes onder een zadeldak. Van het uit 1881 daterende gemaal aan de Albrandwaardse dijk ten oosten van het Deltaziekenhuis zijn de vensters hergebruikt in een nieuwe loods ter plaatse.

In een bocht van de Kijvelandse Havendijk bij het uiteinde van de Portugaalse Haven ligt een gewijzigde waterinlaat van een sluis (XIXB). Een laat-19de eeuwse vaste boogbrug over de Veerweg vormt een markant landschappelijke element nabij de Portlandse Zeedijk.

Na-oorlogse bebouwing, uitbreidingen

Beide dorpen hebben zich na 1945 sterk uitgebreid. In Rhoon is dit in eerste instantie gebeurd in het gebied tussen de Oude Rhoonsedijk, Dorpsstraat en de Stationsstraat. Vanaf de jaren '70 zijn de Jan Cornelispolder en de Polder Ghijseland bebouwd geraakt. In de jaren '50 en is ten westen van de Dorpsdijk (tussen de Werkersdijk, Parallelstraat en de Waalstraat) gebouwd en in Poortugaal ten westen van de Kerkstraat. In de jaren '50 en '70 is woningbouw gepleegd ten oosten ervan (tussen de Beatrixstraat en de Groene Kruisweg), terwijl de meest recente uitbreidingen in de Albrandwaardsepolder plaatsvinden.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

Albrandswaard

Stedebouwkundige typologie

1. Stedelijk ingericht gebied

1.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- voornamelijk aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

1.2 Stedelijk villagebied

- functie: wonen
- ligging in stedelijke context
- planmatige ontwikkeling
- stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken
- stenen straten met veelal ondiepe voortuinen
- bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand
- twee of meer bouwlagen hoog

2. Niet-stedelijk ingericht gebied

2.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- regelmatige voortuinen
- weinig aaneengesloten bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

2.2 Tuinwijkachtige ontwikkeling

- functie: wonen
- planmatige ontwikkeling
- stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
- groene straten, voortuinen
- voornamelijk half open blokken, strokenbouw
- bebouwing complexmatig

2.3 Villagebied

- functie: wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
- groene straten, tuinen rondom
- voornamelijk losse bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

3. Gebied zonder woonfunctie

3.1 Industriegebied

- functie: industrie / bedrijvigheid / handel / verkeer
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

3.2 Groen gebied

- functie: openluchtrecreatie (park, sportterrein, begraafplaats, enz.)
- voornamelijk onbebouwd terrein
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

4. Ander gebied

- functie: psychiatrische kliniek

Na 1945 gereconstrueerd gebied

Gebieden met bijzondere waarden

1a Dr. Willem Vosstraat dienstwoningen
Delta ziekenhuis

1 Delta ziekenhuis

ALBRANDSWAARD,
Stedebouwkundige typologie

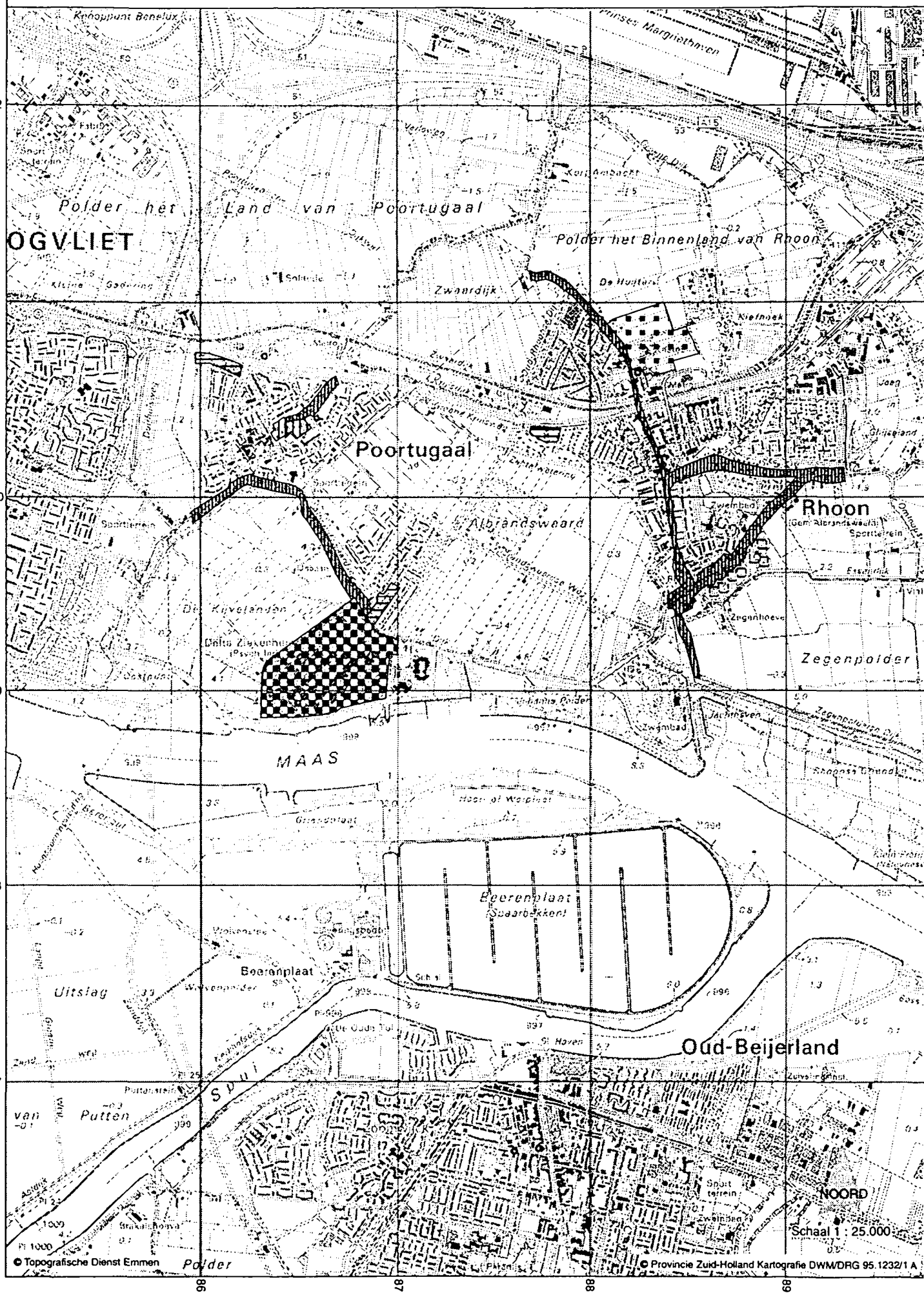

ALBRANDSWAARD,
Gebieden met bijzondere waarden

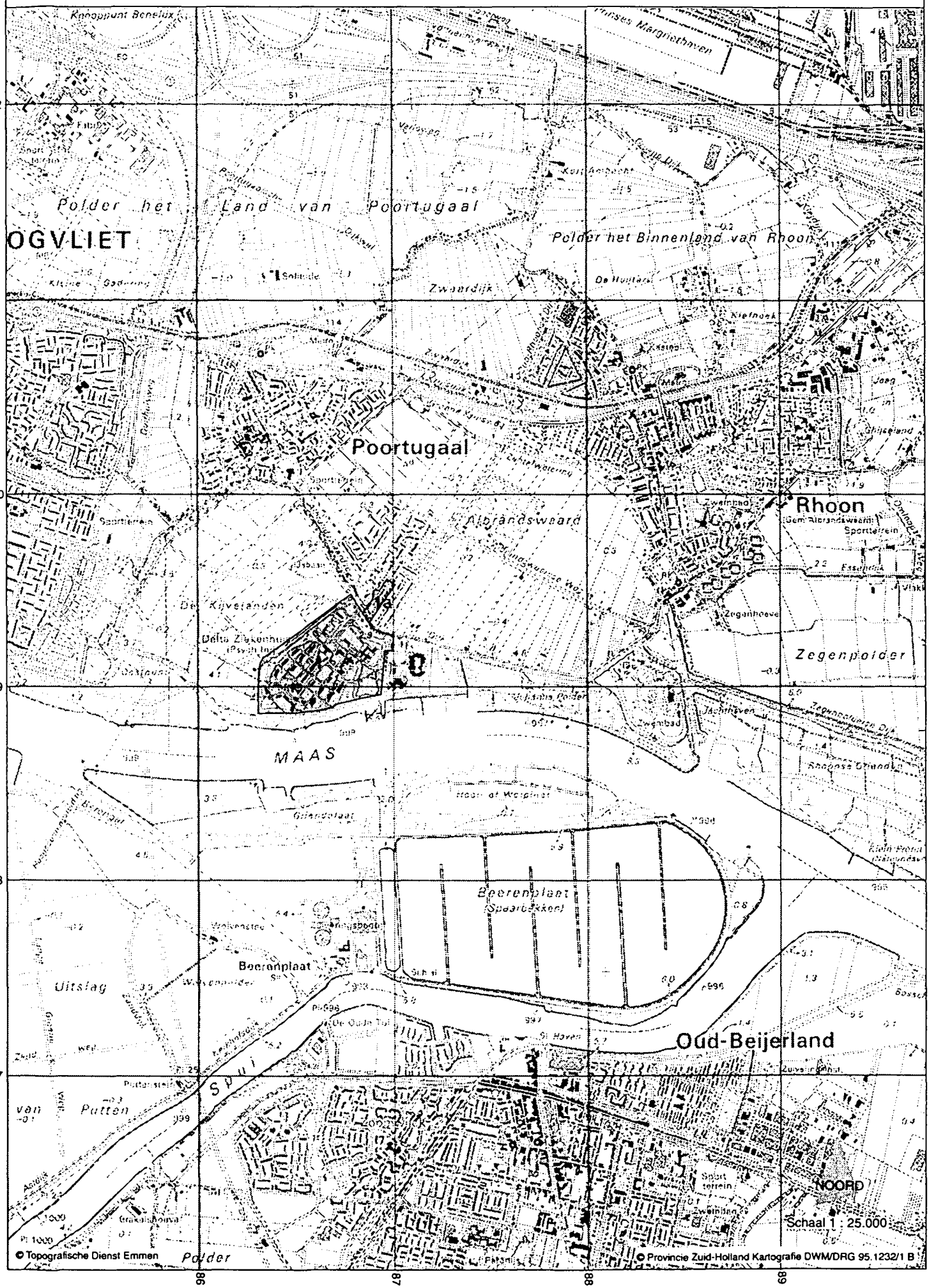

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN IN ALBRANDSWAARD

criteria voor aanduiding van gebieden met bijzondere waarden.

1. Deltaziekenhuis

Criteria	Gebieden 1
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:	
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;	+
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;	+
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteiten;	+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).	+
II Bijzondere historische betekenis, zoals:	
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;	
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).	
III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:	
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;	
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	+
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten).	

Toelichting

Ten zuiden van Poortugaal tussen de Albrandswaardsedijk en de dijk langs de Oude Maas (zie kaartje) ligt de psychiatrische inrichting het Delta Ziekenhuis. De oorspronkelijk waaiervormige plattegrond is na de oorlog door uitbreidingen verloren gegaan. Met de bijbehorende dienst- en artsenwoningen langs de eerstgenoemde dijk is het een voorbeeld van een in het begin van deze eeuw tot stand gekomen, oorspronkelijk vrij geïsoleerd gelegen gebied met een medisch-sociale functie.

Het complex is gesticht in 1907-08 als het gesticht Maasoord. Het ligt in een bosrijke omgeving, die typerend is voor de grienden langs de Oude Maas. Ten oosten van de oorspronkelijke aanleg bevindt zich een ruime waterpartij.
Het ziekenhuiscomplex werd aangelegd in paviljoenvorm. De oprijlaan vanaf de Albrandswaardsedijk vormt de hoofdas, die zich voortzet als een denkbeeldige lijn voortzet in de symmetrie-as van het hoofdgebouw en de achterliggende gebouwen. De overige gebouwen zijn gegroepeerd binnen een rastervormig stratenpatroon, dat aan de uiteinden, vanwege de waaiervorm, in een meer bochtig patroon overgaat.
Het symmetrisch opgezette hoofdgebouw is traditioneel van architectuur. Aan de achterzijde bevindt zich een kapel en een vleugel op Y-vormige plattegrond, welke dateert uit 1922 en is gebouwd in de traditie van de Amsterdamse school. Het trappenhuis heeft details in Art-Deco. In het verlengde van de middenas bevinden zich aan weerszijden van de middenas de afzonderlijke (stenen en houten) paviljoens en dienstgebouwen, die alle opvallen door hun gaafheid.
Aan de oostzijde van de oorspronkelijke aanleg ligt een naoorlogse uitbreiding, deels met rechthoekige, deels slingerende stratenpatronen.

Aan de rand van het complex op de dijk in de bocht van de Albrandswaardsedijk staan diverse grote artsenwoningen. Het zijn alle twee-onder-één-kapwoningen. De voornaamste en tevens grootste woning is die van de directeur, een vrijstaand pand op de hoek van de Albrandswaardsedijk en de toegangsweg naar het ziekenhuiscomplex.
Schuin tegenover deze entree ligt aan de andere zijde van de dijk een tweede complex met dubbele woningen voor lager personeel. De zijn gegroepereerd aan weerszijden van een haaks op de dijk tot stand gekomen hoofdas, de Dr. Willem Vosstraat, welke eindigt in een klein plein.
Enkele dienstwoningen, die verder van het complex liggen, hebben geen duidelijke (ruimtelijke) relatie met het geheel.

Bovengenoemde zienkenhuis- en woningbouwcomplexen vormen zowel wat betreft de architectuur van de afzonderlijke objecten als planmatige aanleg van het totaal een gaaf en samenhangend geheel.